

letnik ||
številka

1

**jezik
in
slovstvo**

1956/57

Jezik in slovstvo

Letnik II, številka 1
Ljubljana, 15. oktobra 1956

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki za jezikoslovni del: dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut
v Ljubljani (NUK)
za literarnozgodovinski del: dr. Lino Legiša, Ljubljana,
Vrhovčeva 6
za metodološki del: dr. Joža Mahnič, Ljubljana,
Novi bloki 16 (odgovorni urednik)
Janko Moder, Ljubljana, Titova 73 (tehnični urednik)

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,
Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,
tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani
številka 60-KB-1-Ž-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemaajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina prve številke

<i>Marja Boršnik</i> Prežihov Voranc	1
<i>R. Kolarič</i> Književnikov odnos do ljudskega govora	8
<i>Joža Mahnič</i> Slovstvena vzgoja v nižji	13
<i>Slavko Fras</i> Cankarjevo delovanje pri časopisu »Der Süden«	21
<i>A. Bajec</i> Ljudske izposojenke	28
<i>Silva Trdina</i> »Ti nesrečni odvisniki!«	34

Slovniske in pravopisne drobtine

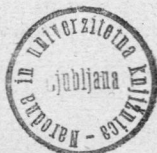
<i>Mirko Černič</i> Krč in njegova besedna družina	41
<i>Mirko Černič</i> Vzglavni in vznožni	41
<i>Jože Šifrer</i> Val	41
<i>Ivan Tominec</i> O pogovornem jeziku	42

Odgovori in pogovori

<i>K. Bačer</i> Še o Trdinovem Pretresu	43
<i>A. B.</i> Odgovori na vprašanja	43

Slavistični vestnik

<i>J. M.</i> Občni zbor Slavističnega društva	46
<i>Irma Marinčič</i> Počitniški tečaj v Poljčah	47
<i>Uredništvo</i> Sporočilo uredništva	48

P.O. 1431/1956

PREŽIHOV VORANC

Leta 1935 se je v napredni, socialistično usmerjeni reviji *Sodobnost* pojavila novela *Boj na požiravniku* pod povsem neznanim imenom Prežihov Voranc. Novela je za slovensko javnost pomenila nekaj podobnega kakor izbruh vulkana. Vse je ugibalo, od kod ta nenadni, silni element. Polagoma je prodrlo na dan, da se za imenom Prežihov Voranc skriva politični emigrant, ki v literarni javnosti niti ni povsem nova osebnost. Le da s svojo prvo zbirko *Povesti*, ki jo je izdal deset let poprej (1925) pod pravim imenom Lovrenc Kuhar, ni vzbudil skoraj nič pozornosti.

Res se je v desetletju med 1925—1935 po svetu pa tudi v slovenski javnosti marsikaj spremenilo, kar je omogočilo, da je Prežihova umetnost prav v tridesetih letih dosegla tolikšen razmah in tolikšno priznanje. Njegova objektivna snovnost in njegov stil poprej nista mogla prodrati, saj je do zaključka prve svetovne vojne pri nas prevladovala »moderna« s Cankarjevim in Župančičevim simbolizmom, z njuno prefinjeno, niansirano, in prvi vrsti vase usmerjeno umetnostjo, v prvem desetletju po tej vojni pa ekspresionizem s hlastanjem po novih izraznih efektih, ki naj bi ustrezali razbiti povojni duševnosti. Koga naj v času teh vse bolj iskanih »izmov« zgrabi na videz tako preprosta, enostavna in zdrava umetnost, kakor je Vorančeva?! Umetnost, ki se na videz vsa predaja družbenim problemom in zanemarja notranje doživljanje!

Trideseta leta res pomenijo reakcijo proti ekspresionizmu in vsem neštetim drugim »izmom«, ki so od konca prejšnjega stoletja preplavaljali leposlovje in druge umetnosti, iščoč novih izraznih pobud v čedalje frapantnejšem stilu, ko jih moderni zapadni človek ni mogel več najti v ideji. V tridesetih letih pa je prodrla nova ideja in ta si je našla ustrezajoč izraz v preprosti novi stvarnosti. Tej ideji je tudi Prežih z vsem svojim delom in življenjem služil, nič čudnega, če je postal naši javnosti prav v času, ko je bila zanjo tako dostopna, tolikšno odkritje.

Bil pa je zanjo še zmerom umetniško odkritje le Prežihov Voranc, avtor *Samorastnikov*, *Doberdoba*, *Požganice*, ustvarjalec teh in še drugih del, ki jih je v pičlih sedmih letih tik pred drugo svetovno vojno ta elementarni ognjenik izbruhal, ko je prišel njegov čas. Da je ostalo vse prejšnje njegovo delo v pozabi, bo vzrok pač tudi v manjši stvariteljski sili, čeprav je tudi med tem marsikaj, kar je vredno omembe.

Naša naloga ni samo v tem, da Prežihovo delo vsaj v glavnih potezah pretresemo in označimo njegov pomen, kar nam današnja odmaknjenost že omogoča, marveč da skušamo poiskati tudi vzroke, od kod ta silni vzpon v tridesetih letih, ki ni samo izraz drugačne dobe, marveč tudi ustvarjalčevih zgoščenih sil. Da to dosežemo, moramo poseči tudi v Prežihovo življenje in mladostno ustvarjanje.

V knjigi popotnih esejev *Od Kotelj do Belih vod*, ki je izšla šele po osvoboditvi (1945), uvaja avtor zadnji esej z naslednjimi besedami: »Še čisto majhen sem bil, ko sem že slišal pripovedovati o Belih vodah. Rasli

smo pod vznožjem Uršlje gore na njeni nicinski [osojni] strani, Bele vode pa so bile nekje na drugi strani Uršlje gore, na njeni sončni strani, kjer se razprostira s sončnimi žarki prepredena pokrajina, lepa, svetla in topla. In s hrepenenjem nicinskih ljudi po soncu, po svetlobi sem že od svojega prvega spomina hrepenel po teh Belih vodah.«

Že naslov, ki ga je Prežih dal celotni zbirki po tem zadnjem eseju, priča, da mu Bele vode pomenijo nekaj več kakor samo določen sončen romarski kraj nekje na Koroškem, da so mu simbol vsega tistega lepega in velikega življenja, ki mu je v rodnih Kotljah nedostopno.

Rodil se je Prežih leta 1893 res v bedni najemniški bajti na osojni strmini zunaj vasi Kotlje, ker se je pa njegov oče kot lesni delavec in grofov najemnik z družino precěj selil v razne, tudi prisojne dele Kotelj, resničnega sonca mladi Prežih ni mogel preveč pogrešati. Že zgodaj pa je občutil bedo in gmotno zapostavljenost svoje družine in z materinim mlekom je pil tudi močno volje rojene gruntarske hčere, da se spet prikoplje do lastne zemlje, ki jo je z možnostjo izgubila. Ne biti odvisen od drugih, postati samostojen kmet, čeprav za ceno še tolikšnih muk, to je bila tudi očetova volja in hrepenenje vse Kuharjeve družine, ki mu je bila pripravljena vse drugo žrtvovati. Končno je res dosegla svoj prostor na soncu: majhno kmetijo pod Prežihovim vrhom — po tej kmetiji si je tudi Voranc (domače ime za Lovrenc) vzdel svoj zadnji psevdonim — vendar na račun Prežihovega šolanja. Kot najstarejši od otrok je moral namreč že izza mlada trdo delati pri hiši in služiti kruh tudi s tesarjenjem. Tudi njegov ponesrečeni poskus mladostnega pobega z doma v Ameriko je bil povezan z željo po zaslužku, da bi pomagal domačim do lastne zemlje. Ker so pa fanta že v Trstu zalotili, se je moral zadovoljiti s poklicem težaškega in fabriškega delavca in vgrizniti tudi v prebridki kruh brezposelnosti, ki ga je na koncu razočaranega pognal spet domov.

Mladi pisatelj se torej ni toliko šolal ob teoriji kolikor ob trdih življenjskih izkušnjah. Prvi pouk je prejemal v domači hiši in ta mu je zalegel za vse življenje. Bolj kot očetova pripadnost h konservativni politiki ga je zgrabila njegova zagrizenost v slovensko samobitnost.

Vas Kotlje ne leži daleč od Guštanja — današnjih Raven — industrijskega centra jugoslovanske Koroške. Ker je bila tamkajšnja jeklarna z vsemi rudniki v sosednih krajih v rokah nemškega kapitala, se je iz tega centra vse bolj širila germanizacija, ki jo je podpiral tudi avstrijski sistem nemške birokracije in šolstva. Vorančev oče je bil eden tistih globoko zavednih slovenskih kmečkih sinov, ki mu je pomenila odtrganost od domače grude odtujitev slovenskemu narodnemu življenju, in bil je v resnici eden tistih drobnih kmečkih garačev, ki je z vsako pedjo svobodne zemlje branil tudi slovensko samobitnost na tako ogroženem ozemlju.

Kotlje niso rodovitne in to velja za vso hribovito Koroško, ki živi v glavnem od gozdov. Vse težje kmečke krize so že v preteklem stoletju privedle koroškega kmeta do roba propada in ga prisilile k proletariaciji. Prežihova družina je bila žalostna priča prodaj samostojnih kmetij, ki so prehajale v roke tujcu. Z bridkostjo je lahko ugotavljala, da so gorske kmetije od Uršlje gore pa do Pece in Železne Kaple že zdavnaj

v rokah fevdalno-kapitalistične družine nemških grofov Thurnov, ki niso le oblastniki guštanjske industrije, marveč tudi vseh ogromnih kompleksov gozdov, v katere so pretopili nekdanjo patriarhalno slovensko posest. Potomci nekdanj tako mogočnih samostojnih kmetij so postajali grofovi lesni delavci ali najemniki preostale grofove posesti; kar se jih je sproletariziralo po tovarnah in rudnikih, so se prej ali slej dokončno potopili v nemškem morju. Del krivde je nosila pri tem tudi delavska organizacija pod vodstvom socialne demokracije, ki ni kazala dovolj razumevanja za zaščito slovenske manjšine.

Vse to je čutil Vorančev oče, zato se je zagrizel v zemljo in v tradicijo in ni hotel nič slišati o lažjem delu v industriji. Po očetu in po materi je torej Voranč podedoval kmečko zagrizenost v zemljo, ki je imela pri očetu širši, nacionalno-družbeni značaj.

Mati je izvivala iz nemške družine Krautbergerjev in je ostala nacionalno mlačna, imela pa je čudovit spomin in izreden smisel za kmečko tradicijo. Od nje je podedoval Voranč ljubezen do vsega arhaičnega, smisel za ljudsko poezijo, šege, običaje in za usodo vsakega posameznika in vseh reči, ki so v zvezi z njim in z njegovo preteklostjo. Od matere je prejel očitno tudi ljubezen do prirode in do vsega vnanjega življenja sploh; ta je bila tako močna, da se je čutil tesno zraslega z vsem, kar ga je obdajalo, kot da je vse to le del njegovega lastnega bitja. Ko se v knjigi spominov na svoja otroška leta *Solzice* (1949) domisli ptičjega petja na paši, uživa povezanost s naravo, kot da bi gledal vase samega.

Biti z vnanjim svetom eno — to je bistvo in velika umetnost Prežihove epike. Preliti sebe samega, vso lastno ljubezen v ljudi in stvari, da utripaš z njihovim srcem in pri tem povsem pozabiš nase, tega v naši književnosti nihče ni zmozel v tolikšni meri kakor Prežih. Potemtakem je moral biti Prežih v vsej širini in globini svojega bista navzven, socialno usmerjen človek, z vsemi čuteč in vse razumevajoč, v jedru zdrav in dober. In če priznava v nekem pismu iz leta 1948 svojo čustveno povezanost z materjo, ki da je bila dejanski tvorec njegove književne dejavnosti in ki brez nje nikoli ne bi bil postal književnik, ji s tem ni mogel ostati zavestno dolžan samo vseh najrazličnejših zgodb, ki jih je po njeni pripovedi posredoval javnosti, marveč še veliko veliko več. Mati mu je pomenila živo tradicijo in živo ljudsko zavest, preko nje se je vanj pretakala dotlej še nenapisana zgodovina strasti, trpljenja in boja drobnih in mogočnih usod koroškega ljudstva in v njem našla umetniški izraz. Usode vseh teh ljudi iz dotlej skorajda še literarno mrtve koroške zemlje so se kot kapljice pretakale v Prežihovo podzavest in od tam počasi, a vse silneje vrele na dan v lepi besedi. Prežih sam se je že od prvega začetka čutil s tem ljudskim kolektivom tako tesno povezanega, kot da je eno z njim, zato že v prvih črticah po navadi govori v prvi osebi množine (mi tesarji, mi drvarji, mi vozniki), kar kasneje metonimično poseeblja z oznako vasi (Jazbina je občutila, Jamnica mu ni mogla odpustiti, Jamnica je desetletja mislila idr.). Preden pa je Prežih dosegel tolikšno zavest splošnosti in prepojenost usod in si prisvojil takšno metonimično obliko skupnosti, je preteklo veliko let, polnih globokih, težkih preizkušenj, ki so v njem patriarhalno doživljanje njegovih staršev prepojile s pogledom napredne Evrope.

Kakor sem že omenila, se je nadarjeni Voranc, ki je tudi v takšni osovraženi, ponemčevalni osnovni šoli, kakršne je bil deležen v Kotljah, pokazal odličen uspeh, svoji nadaljnji izobrazbi moral odreči v korist skupnim težnjam domače družine, da bi dosegla lastno zemljo. Toda v nicanah Kotelj ga je tudi na očetovi zemlji mrazilo, njegovo hrepenenje po Belih vodah je postajalo čedalje bolj hrepenenje po duhovnem soncu — po vse večjem znanju in po ustvarjalnosti. Enoletni tečaj v privatni zadružni šoli v Ljubljani leta 1911—1912 in kasneje v višji zadružni šoli na Dunaju mu ni mogel nadomestiti srednješolske in visokošolske izobrazbe. Kar je Prežih napravil iz sebe, je napravil kot samouk. V vsakem, količkaj prostem času se je zagrizel v knjige, ki so mu prišle pod roko. Ljudsko nabožne Mohorjeve knjige iz očetove knjižnice in *Domači prijatelj*, družinski časopis, ki ga je prejemala njegova mati z Vydrovo kavo iz Prage — to je bila njegova prva literarna hrana. Urednica tega mesečnika, pisateljica Zofka Kvedrova, je tu vzgajala mlade literarne talente in dala s tem tudi Vorancu pobudo za pisanje. Prvo črtico *V tujino* je sicer objavil leta 1909 v koroškem časniku *Mir*, še isto leto pa se je pojavil tudi v *Domačem prijatelju* in mu ostal zvest vse do prve svetovne vojne, ko je glasilo kmalu nato prenehalo. Kvedrova je bila njegova prva in edina literarna mentorica, ki je precej spoznala njegov talent in ga pričela usmerjati. Bila je prirodni človek brez predsodkov in Vorančevo pristno, neposredno izražanje ji je bilo všeč. Kako se je zavzela zanj, dokazuje njen prevod Vorančeve črtice *Iz mojega življenja* v nemščino, ki ga je leta 1912 objavila v *Agramer Tagblattu* s pripombo, da zagrebškemu čitateljstvu predstavlja svojevrstnega človeka, mladega konjskega hlapca s Koroške, ki je skoraj majhen Gorki; če se kdo zanj zanima ali more zanj kaj storiti, mu rada postreže s točnejšimi podatki.

Na Gorkega in na druge ruske klasične romanopisce je Voranca očitno opozorila Kvedrova. Kasneje sporoča Voranc bratu, kako je že »v svoji rani mladosti rad čital ruske romane, osobito Tolstoja, Dostojevskega, ljubljenca Gorkega itd.« Njim se ima zahvaliti, da se je »zavedel samega sebe« in »spregledal okoli sebe«. Spoznal je, »da se deli človeštvo v dva stanova, v izkoriščevalce in izkoriščance«. Istočasno je sprevidel, da prvi v boga ne verujejo, marveč ga zasmehujejo, brez kazni izkoriščajo življenje, medtem ko se drugi k bogu zaupno zatekajo, hkrati pa ginejo v trpljenju, izdani po sobratu — izkoriščevalcu.

Kdaj se je pričel Voranc — očitno pod vplivom Gorkega — odmikati od tradicionalne vere, bo težko dognati. Dejstvo je, da je isto leto 1912, ko se je pod pokroviteljstvom vodje krščanskega socializma v Sloveniji, dr. Janeza Evangelista Kreka, šolal v ljubljanski zadružni šoli, imel že tudi stike s socialno demokracijo, saj je isto leto pričel objavljati tudi v *Zarji*, njenem tedanjem osrednjem političnem glasilu. Težko bo dognati, koliko je pod vplivom Gorkega in nove socialistične orientacije, a koliko ob lastnih izkušnjah brezposelnega delavca skitalca pričenal v tem času poleg kmečkega življenja opisovati tudi lumpenproletariat. Njegovi študiji *Baraba in Tadej pl. Spobijan* — z drugo je leta 1913 prodrl v osrednje leposlovno glasilo *Ljubljanski Zvon* — dokazujeta, da mu gre bolj za študijo izprijenega značaja kot pa za moraliziranje, in dasta slutiti, da je takšne pokvarjence v resnici srečal. Obe študiji

je leta 1925 sprejel v omenjeno zbirko *Povesti* in s tem dokazal, da mu tudi pri proletarski knjižnici več pomeni kvaliteta kot socialistična vzgoja.

Kot bi se pri prvencih v *Domačem prijatelju* še dalo ugibati, koliko je Prežihova družbena zavest še vklenjena v domačo kmečko tradicijo, koliko že zrahljana ob naprednem čtivu, tako se dá dognati, da pomeni prva svetovna vojna temeljit preobrat v vsem njegovem doživljanju in prevrednotenju vseh vrednot, ki je dotlej vanje veroval. Ves gnus pred bedasto podlim nasiljem in pred brezsmiselnostjo trpljenja, ki ga je bil kot zaveden Slovenec in politični osumljenec v obilni meri deležen na avstrijski fronti, opisuje v kasnejšem romanu *Doberdob*, ki ga je vsaj deloma koncipiral že v prvem povojnem desetletju. Iz objavljenih odlomkov iz tega časa (*Sektor* št. 5, 1926/27; idr.) kakor tudi iz nekaterih drugih črtic iz medvojne in povojne dobe je čutiti, da mu je vojna groza ostala v kosteh in da z nihilizmom tudi taki zdravi, optimistični naturi, kot je bila svoj čas njegova, ni bilo prizaneseno.

Naj navedem kratek odlomek iz *Sektorja* št. 5, kjer podoživlja mrtvece na fronti, kot primer njegovega takratnega stila: »Odrngani deli telesa so kazali modro, počrtnjeno meso s kalnordeče žilastimi lisami, trupla so bila napihnjena, tako, da je v zapetjih koža že pokala in je silila na dan vodena strjena brozga. Baš pred mojo linico, komaj par korakov stran, je ležal vojak na prsih, glavo pa je imel zaobrnjeno na stran, tako, da sem videl cel njegov obraz. Čeprav sem bil takrat popolnoma brezčuten, me je vendar pogled na ta obraz stresel: usta je imel odprta, da se je videla črna votlina, lica zabuhla in sredi teh lic je gledalo dvoje velikih, zateklih oči nazaj proti mojemu jarku z nečloveškim izrazom. Oči so bile potisnjene iz jam in so čepele pod čelom kakor dvoje pesti, nepremične, zatekle, z v sredi veliko, grozno belino.« (Pod lipo 1926, stran 153.)

Čeprav je jezik še neokreten in slovniško neizpiljen, je podoba mrtvecev na fronti že tipično prežihovska: kaže izrazit spomin za opazovanje podrobnosti, ki pa nikakor niso zgolj naturalistično opisne, marveč preudarno stopnjujejo končni učinek grozotnosti. Čeprav primera oči, »ki so čepele pod čelom kakor dvoje pesti« (s pestmi je hotel poudariti potuhnjeno grožnjo mrtve žrtve), ne učinkuje nazorno, je vendarle podobna njegovim kasnejšim tveganim primeram, ki učinkujejo z drastično presenetljivostjo. Tipično za Prežiha je, da jemlje primere vselej iz močno otipljivega, konkretnega življenja, čeprav z njimi prečesto pribija idejo iz svojega globoko obtožujočega etičnega sveta. Drastika s prečestim prizvokom humorja pri tem preprečuje patetičen ali sentimentalen učinek. Posebna študija Prežihove metaforike bi dokazala oploditev njegovega naturalizma z ekspresionizmom; šele ta mu je omogočil, da se je prikopal do sebi najbolj svojstvenega izraza.

Tu so zarodki njegove kasnejše najgloblje umetnosti: v protislovju med romantiko oziroma ekspresionizmom in naturalizmom, v nihanju med idealistično tradicijo, ki ga je gnala v čustvene izbruhe pretiravanja in groze, in materialističnim svetovnim nazorom, ki ga je racionalno urejal v trezen preudarek in zasmeh.

Vsa deskripcija je izraz treznega preudarka miselno urejene osebnosti in ta je značilna in prevladuje v Prežihovem delu prvih dveh

desetletij, ko je predvsem reporter, opazovalec in registrator resničnega življenja, kakršno se odigrava okrog njega. Toda že v tem bolj ali manj dozorelem delu so tu pa tam opazljivi izbruhi notranjega ognja, izbruhi vulkana, ki hoče graditi življenje s fantazijo, po notranjih zakonih lastne ustvarjalne volje, in se ne samo podrejata zakonitostim zunanjega sveta. Ti izbruhi se kažejo v prežihovsko značilnem pretiravanju, drastičnem kontrastiranju in učinkovitem poudarjanju grozotnosti, torej v izrazito romantičnih prvinah. So pa še povsem amorfni in nestilizirani.

Prežihovo delo prvih dvajsetih let je torej pretežno še realistično opisni izraz njegovega preprostega vnanjega življenja, ki se pa s pobegom z doma, s študijem Cankarja, Rusov in — nekoliko kasneje — Skandinavcev, zlasti pa s trpljenjem v vojski vse bolj komplicira. Kljub temu ostaja razvedrilo, delo in okolje kmeta, vaškega delavca, potepuha, pijanca, berača, vojaka, njihovo modrovanje in čustvovanje oblikovano tedaj še bolj reportažno kakor umetniško. Ti povečini v prvi osebi podani referati tu pa tam utrujajo zaradi razblinjanja v nebitveno, izzvenevanja v prazno. Kljub mestoma za čuda doganljivi karakteristiki, ki neobljence po prežihovsko drastično označuje in z njimi hkrati sočustvuje, večkrat manjka psihološka motiviranost in oblikovna dograjenost, kar je pač delež začetnika samouka. Izražanje pa kaže že marsikatero vrlino kasnejšega plastičnega, jedrnatega epika, ki mu po izbiri motivov, povezanosti z naturo in z vsemi živimi bitji, nazornosti in klenosti izraza ni enakega med nami. Jezikovno so ta dela, ki kažejo težnjo po razmahu od kratke črtice v študijo in novelo, na koncu pa celo v roman, na čudno različni višini, kar gre deloma tudi na rovaš posameznih bolj ali manj kultiviranih urednikov. Posebna, čeprav še skopa metaforika in marsikak opis pa že dasta slutiti kasnejšega Prežiha.

Napori in huda razočaranja iz prve svetovne vojne in povojnih let, ko je nova jugoslovanska država demokratičnega borca ukanila za vsa mogočna pričakovanja, so vrgla Prežiha v skrajni brezup, iz katerega pa sta ga kmalu rešila novo delo in nova vera. Po izgubljenih plebiscitnih bojih se je ustalil v centru tistega malega dela Koroške, ki je pripadel Jugoslaviji, in postal kot nameščenelec pri delavski organizaciji v Guštanju središče revolucionarnega gibanja na slovenskem Koroškem. Kljub odgovornemu združeno organizacijskemu in ilegalnemu komunističnemu delu je še utegnil snovati roman *Doberdob*, ki ga je leta 1930 napovedal v delavski Cankarjevi založbi. Toda še istega leta je bil prisiljen z rokopisom vred pobeogniti čez mejo, ker mu je bila tik za petami policija monarhofašistične jugoslovanske diktature.

V Avstriji se je začel desetletni križev pot političnega emigranta, ki se je ves posvetil organizaciji ilegalne jugoslovanske komunistične partije, urejal partijsko glasilo *Delo*, potoval kot inštruktor III. internacionale za kmečka vprašanja od Nemčije in Norveške do Romunije, Bolgarije in Grčije, sodeloval pri organizaciji štrajkov gozdnih in poljskih delavcev, se nekoliko ustalil v Parizu, bil tam posrednik jugoslovanskega ilegalnega komunističnega tiska, organizator in duša Rdeče pomoči in opravljal še vrsto drugih vodilnih političnih funkcij, potoval v zvezi s tem nekajkrat v Sovjetsko zvezo, urejal razna ilegalna glasila, pisal v

vse mogoče ilegalne časopise, živel pri tem v neprestani napetosti pred policijo, v pomanjkanju in neurejenosti, bil nekajkrat zaprt, postavljaj življenje na kocko. Ves ta divje dramatični avanturizem se dá le rahlo slutiti v nekaterih avtobiografskih odlomkih, ki so izšli s podnaslovom *Evropski potopisi* leta 1946 v knjigi *Borba na tujih tleh*. Čeprav so ti esejiščno podani potopisi razen prvega vsi tam prvič objavljeni, črtajo položaj evropskih držav v tridesetih letih in so nastajali, kot vse kaže, pred drugo svetovno vojno, zato je marsikaj zastrto, kar najbolj terja razjasnitve. Vsa ogromna Prežihova mednarodna politična aktivnost v tem desetletju bo mogla biti nekoliko pojasnjena šele takrat, ko bo dan večji pogled v tedanje ilegalno delo posameznih evropskih narodnosti.

Nas danes tu zanima predvsem Prežihova leposlovna ustvarjalnost, ki — za čudo — tudi v tem burnem desetletju ni usahnila, marveč se je prav v tem času najbujneje oplajala.

Poleg črtic in novel, ki so izhajale v *Sodobnosti* in jih je pretežno zajel leta 1940 v zbirko »koroških povesti« *Samorastniki*, in poleg romana *Doberdob*, katerega rokopis je ponovno pisal v dunajski ječi, ker se mu je prvotni rokopis izgubil, je v tem času ustvaril še nov roman iz plebiscitne dobe *Požganica* in zasnoval roman povojnih Kotelj *Jamnico*. *Požganico* je objavil že leta 1939, v istem letu, ko se je ilegalno vrnil v domovino. *Doberdob* mu je uspelo zaključiti in izdati šele leto kasneje, ker so bile avstrijske oblasti njegov rokopis v ječi zaplenile in se mu ga je šele po letih z veliko težavo posrečilo dobiti nazaj. *Jamnico*, ki jo je zaključil že pred drugo svetovno vojno, pa je italijanska okupacija prehitela, tako da je mogla iziti šele leta 1945, po osvoboditvi. Šele istega leta je lahko izšla tudi že uvodoma omenjena zbirka potopisnih esejev *Od Kotelj do Belih vod*. To delo zrcali Prežihovo globoko sočustvovanje z bedno domačo zemljo in ljudmi ter nakazuje težko usodo avtorja od prvega pobega z doma, ko se mu je pogled v svet zaustavil v lumpenproletarski grelnici za brezposelne v Celovcu in mu je poljudno nabožni založnik zavrgel eno njegovih prvih del kot brezupno neuspelo, do zadnjega romanja po domovini, ko mu ilegalno življenje ni dopuščalo, da bi si mogel ustvariti dom in omogočiti mirno, osredotočeno ustvarjalno delo.

Spričo vsega tega napetega, nemirnega in razbitega vnanjega življenja je skoraj čudež, kje se je mogel pisatelj notranje tako osredotočiti, da je zmož v pičem desetletju šest pomembnih kvalitetnih del: zbirko novel, tri zajetne romane, dve knjigi potopisov in poleg tega še to in drugo, kar ni izšlo v samostojni knjigi. Vsekakor orjaška natura s silnim spominom in železnimi živci. Romani seveda ne morejo zatajiti piščeve vnanje razbitosti in pri vseh treh se v nekaterih poglavjih občuti popuščanje ustvarjalne moči, ko zdrknejo v aktualistično reportažnost. Neprekosljiv pa je Prežih kot novelist in to, da se tudi v romanih posamezni odlomki berejo zaključeno kot mogočne novele, priča, kakšna bi bila pisateljeva zmogljivost, če bi mu bilo vsaj nekaj časa omogočeno mirno ustvarjanje.

Hkrati pa se zdi, kot da je zmogljivost rastla z njegovo politično aktivizacijo. Kot da je njegova leposlovna ustvarjalnost le notranji pól njegovega jaza, ki se tem intenzivneje sprošča v brezčasno simboliko, čim bolj se vnanji, politični pól izgublja v času in prostoru. Podoben primer

bi lahko našli že pri Tavčarju, ki mu je tudi v marsičem drugem soroden. Kot da se oba iz aktualnega političnega trušča zateketa v poetično tradicijo domače zemlje in se krepita z vzdržljivostjo in ljubeznijo domačega rodu.

In značilno: čim dlje je bil Prežih dejansko od zemlje in od svojega koroškega ljudstva, tem intenzivneje je rasla njuna podoba v njegovi ustvarjalnosti.

Vsekrižem je preromal Evropo, v tujini je doživel nič koliko pomembnih zgodb. Toda nobena ga ni mogla zamikati, da bi jo poustvaril. Z izjemo omenjenih potopisnih esejev, kjer opisuje tujino z očmi dokaj neprizadetega opazovalca in spremlja lastno, često življenjsko nevarno pot z značilnim prežihovskim nasmeškom, med vsem svojim pripovednim delom nima ne problema ne človeka ne kraja, ki bi se ne dotikal domovine.

Toda že spet ta protislovnost. V tesnem okviru rodnega kraja je hrepenel po soncu Belih vod, v široki brezdanjosti evropske tujine je zahrepenel po soncu rodnega kraja. Nikoli pa bi ne bila podoba njegovega ljudstva in njegove zemlje tako mogočna, če bi je ne podoživljal iz grenke evropske tujine. Kakor mu je omogočila šele spojitev lastne individualnosti z objektivnim svetom polnokrvno realistično epsko umetnost, tako je ta umetnost kot upodobitev lastne zemlje in ljudi dobila brezčasen značaj v svetovnem merilu šele tedaj, ko jo je zazrl ustvarjalec iz evropske perspektive. Ko je gnetel edinstveno nacionalno snov z merili svetovne problematike.

Konec prihodnjic

R. Kolarič

KNJIŽEVNIKOV ODNOS DO LJUDSKEGA GOVORA

»Ljudski govor« je ves artikulirani način izražanja človekovih misli in čustev, kakor ga *nezavedno* v glasovih, besedah in njih oblikah ter v vezanju besed uporablja preprosti, jezikovno nešolani ali kvečjemu malo šolani pripadnik kakega naroda oziroma jezika. V našem primeru je to »preprosti« Slovenec. Gre za »*nezavedno*« rabo artikuliranega govora, in sicer tistega, ki se ga je človek kot otrok naučil in ga odtlej uporabljal samo toliko spremenjenega, kolikor se ta govor v vsakdanji domači rabi sam po sebi razvija brez večjih zunanjih vplivov šole, knjige, cerkve, radia, društvenega življenja.

Preprosti ljudje se zavedajo svojega ljudskega govora in ga v razgovoru z izobražencem postavljajo v nasprotje s knjižnim govorom in jezikom. Pri dialektoloških raziskavah na terenu se primeri, da ljudje pravijo: Po domače (ali: po starini) pravimo tako, prav, to je po njihovem mnenju: po *knjigi*, je pa tako.

8 Gre torej za to, da skušamo dognati, kakšen bodi odnos književnika, torej jezikovno šolanega in od ljudskega govora povečini oddaljenega človeka, do tistega »domačega« ali »starinskega« govora. — Res je,

da se je tudi izobraženec spočetka naučil svoje govorice prav tako kakor »preprosti« človek. Vendar pa je »izobraženec« pozneje pod vplivom intenzivnega šolanja, tudi jezikovnega, o domačem jeziku in o tujih jezikih marsikaj prvotnega pozabil, nadomestil z drugim, domačim in nedomačim, in s tem dostikrat izgubil tisti prvotni jezikovni čut, ki je njegovemu nešolanemu sorojencu ostal živ. Izobraženec se je z vedno globljim vdiranjem v knjižno modrost, zlasti tudi v probleme, s katerimi se preprosti človek ne bavi ali vsaj tako ne bavi, nujno moral odmakniti od prvotnega načina govora.

Ker imajo komplicirani problemi, s katerimi se mora književni človek v svojem študiju in delu baviti, tudi kompliciran način izražanja in zlasti svoje término, je čisto razumljivo, da je moral med njegovim načinom izražanja in izražanjem preprostega človeka nastati prepad, ki postane lahko tako velik, da drug drugega ne razumeta več dobro. Če se »preprosti človek« jezikovno skuša približati izobražencu, skuša izgovarjati glasove tako kakor izobraženec, rabiti polne fleksijske oblike (ne reduciranih), uporablja zlasti tuje izraze, mnogokrat napak, ipd. in z vsem tem dela vtis, da se pači. Pa tudi obratno utegne »preprosti človek« imeti občutek, da njegov izobraženi sorojak ne govori in ne piše naravno, kakor bi bilo treba, da bi ga on razumel.

Preprostega človeka pač z večjim šolanjem lahko povzdignete do razumevanja izobraženčeve besede. Toda, ali je mogoče, da bi se tudi izobraženec tako »ponižal«, da bi ga razumel »preprosti človek«? Tukaj moramo popolnoma soglašati s Finžgarjem, ki je Iz. Cankarju v *Obiskih* dejal: »Toda med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada, temveč mora peljati most z ene strani na drugo. Jaz držim ta most, kolikor morem, in mislim, da ga nikakor ne smemo podreti. Največja umetnost je pisati za ljudstvo in inteligenco hkrati. Sto doktorjem govoriti ni težko; sto kmetom lepo govoriti je višek umetnosti.« Finžgar je tukaj mislil predvsem na način pisanja, to je jezikovno izražanje.

Most čez prej omenjeni prepad se torej dá napraviti, a narediti ga mora šolani književnik, ki ima za to več splošne in jezikovne izobrazbe in je tudi moralno obvezan, da tako piše, da ga razume čim širši krog bralcev, ne pa morda samo redki izbranci. Nazadnje je vendarle dolžnost vsega našega snovanja in pisanja, če ni ravno specialno strokovno, da ga razume večina naroda, če ga vzame v roko.

Pa preidimo od splošnega razmišljanja k vprašanju: Kdaj in v katerih slovničnih kategorijah naj bi književnik (s to besedo mislim pesnika, pisatelja in prevajalca leposlovnih del) posebno pazil na to, da se približa ljudskemu govoru?

Nobenega dvoma ni o tem, da mora biti jezikovno izražanje prilagojeno celotnemu okolju leposlovnega dela. Kmetje ne morejo govoriti jezika izobraženih meščanov niti jezika tovarniških delavcev, marveč samo tako, kakor govorijo med seboj kmetje v pokrajini, v katero je dejanje postavljeno. To velja zlasti za dialog, vendar pa tudi v pripovedovanju, opisovanju in orisih ne sme jezik imeti tujk, ki so omenjenemu okolju neznane. Vprašanje tujk v leposlovnih delih je sploh zelo kočljivo in bi ga bilo treba posebej preštudirati. Od sposobnosti in umetniške potence književnikove pa je odvisno, kako kmečki in sploh preprosti govor po-

vzdigne iz njegove vsakdanjosti na umetniško višino, da ne zveni nenaravno. Pesnik ima v tem pogledu še težje stališče kot prozaist; še tanjše uho in finejši čut pričakujemo od njega.

Oglejmo si sedaj posamezne gramatične kategorije, kako pridejo za književnika v njegovem odnosu do ljudskega govora v poštev.

Ker sloni slovensko pravorečje *zbornega* govora zlasti na doljenjščini in gorenjščini, mora slovenski pesnik to v rimah pa tudi v ritmu upoštevati; to se pravi, na jasnem si mora biti o vokalnih kvalitetah in kvantitetah. Ni vseeno, ali rima širok kratek vokal z dolgim ozkim in obratno, kakor n. pr. Gregorčič rima verza (v Romarici): »Oj romarsko deklè — In k cerkvi vrh *gorè* (celo napak pisano *gorè* za *goré*); ali v isti pesmi: *lesén* — *nobèn*; *grič* — *mrlič*; *vôdo* — *usôdo* (Na sveti večer); *čêlo* — *vesêlo* (Veseli pastir) itd. Ali kako nemogoča je tale rima: Pozval nato *krdêla* sem — Zaznamoval jim *čêla* sem. Takih nemogočih rim je zlasti mnogo pri pesnikih z Goriškega (Gregorčič), s Primorskega (Kosovel), Koroškega (Eller) in Štajerskega (Aškerc). To so bolj rime za oko ali kvečjemu narečne: *čêlo* — *vesêlo*. V knjižnem jeziku pa take narečne rime zelo motijo. Drugače bi bilo, če bi šlo za pesmi v čistih narečjih, kakor sta jih n. pr. pri Hrvatih gojila Domjanić v kajkavščini in Vladimir Nazor v čakavščini. Toda pri nas se do take narečne poezije sploh še povzpeli nismo. Se preveč bojimo narečij in jih tudi premalo poznamo. — Pravorečje *zbornega* jezika močno zadeva zlasti tistega književnika, ki hoče, da se njegova dela javno in glasno reproducirajo, n. pr. na recitacijskih večerih, v radiu in drugod.

Pravorečje našega *pogovornega* jezika se šele ustvarja, vendar pa je v zadnjih skoraj štiridesetih letih že dobilo neke določene oblike.

Književnika, zlasti dramatika in prevajalca dram, mora to vprašanje zelo zanimati, saj mora pri pisanju in prevajanju dram vendar že vnaprej imeti neko slušno predstavo, kako se bo njegov tekst z odra slišal. Seveda se bo drugače slišal v Ljubljani, drugače v Mariboru, Celju, v Gorici, na Jesenicah, v Novem mestu itd. Tudi to mora jemati v poštev in še občinstvo, ki bo te tekste iz različnih ust in v različnih krajih različno slišalo. Poslušajoče in gledajoče občinstvo bo pa v veliki meri reprezentant ljudskega govora tistega kraja.

Književnik mora torej do *zbornega* govora in *pogovornega* jezika najti primeren odnos. V pisavi se mora pač držati ustaljenih pravopisnih pravil, če ni nujnega razloga za spremembo. Pravopis je neprimerno bolj konservativen kot izgovor in pravorečje. V pravopisu književnik ljudskega govora in njegovih redukcij in asimilacij ne more upoštevati, razen če bi pisal v dialektu in če bi hotel v povesti ali drami z dialektom koga karakterizirati.

Isto načelo velja tudi za vse oblikovje, vse sklanjatvene in spregatvene oblike, ki so v našem knjižnem jeziku že sto let ustaljene in so kompromis centralnih in obrobni narečij.

Upravičeno bi kdo vprašal: V čem pa naj potem še bo književnikov odnos do ljudskega govora, če se ga niti v pravopisu niti v oblikovju ne smemo dotikati?

Tukaj je najprej živi ljudski besedni zaklad, neizmerni vir ljudske iznajdljivosti, nazornosti in lepote. Mnogo tega zaklada še ni zapisanega

in vendar bi z njim, posebno če so besede take, da je njih koren splošno slovenski in torej vsem umljiv, lahko nadomestili marsikatero papirnato besedo ali nepotrebno izposojenko in tujko. Če v katerem koli kotu Slovenije najdemo lepo domačo besedo, za katero v knjigi rabimo papirnat izraz, tujko ali izposojenko, jo skušajmo uvesti v knjižni jezik vsaj v svobodno tekmovanje s sedanji izrazi. Naši pisatelji so v prejšnjem stoletju z nepotrebnim uvajanjem raznih izposojenk iz slovanskih in neslovanskih jezikov izpodrinili marsikatero lepo domačo besedo. Naj sedanji književniki skušajo enkrat obratno. Kjer je izposojenka ali novinka pri nas dobila poseben pomen, tam mora seve ostati, zlasti za vsakdanjo strokovno rabo, n. pr. *dvigalo*, *dvigati -am* proti ljudskemu *vzdigniti -nem*, *vzdigati -am* itd.

Besede pa med ljudstvom ne živijo kot posamezni termini v raznih oblikah, marveč le v zvezah z drugimi besedami. Lingvisti govorimo tukaj navadno o *rekciji* besed. Najbolj znana bo gotovo *rekcija glagolov*, to je, s katerimi skloni se vežejo glagoli (n. pr. gl. *dati*, *dajati*: dá jim kruh, a *kačo* vzame pa jo nese proti domu [z akuz.]; toda: daješ *sena* in *otave* za vola; ali *točiti*: točiš cveticam v čaše *medu* [gen. part.] itd.). Toda *rekcijo* imajo tudi samostalniki (n. pr. z gen.: spisi *Ivana Cankarja*, brnenje *kolovrata*, prhanje *konj*, vir *omike*, občutek *veselja*; z dat.: *Naj* živi *Matija Gubec*, kralj *Hrvatom* in *Slovincem*; s predlogom: zapora *na žabico*; ruta za *na glavo* itd.); dalje pridevniki (priden za *delo*, gluha *na desno uho* itd.), zaimki (sam svoj), števnik (dva *dinarja*, deset *glav*), prislovi (od *dne* do *dne*), predlogi (z raznimi skloni: brez *muke*, od *dobrih besedi* se nihče ne zredi; ti očeta do *praga*, sin tebe čez *prag* itd.). Razen pri medmetu moremo pri vseh besednih vrstah govoriti o njih *rekciji* ali po domače, kako se z drugimi besedami vežejo. In prav v tem vezanju je neizmerno bogastvo našega jezika pa tudi čudovita nazornost in lepota. Tu so tiste ljudske fraze ali rekla, ki so jih naši največji pesniki in pisatelji tako cenili, jim tako tanko prisluškovali, si jih zapisovali in v svojih delih uporabljali, da je njihov jezik večno živ in sočen. Vzemimo za primer glagol *streči!* Kako vse nekaj drugega pomeni, če rečem: lovec *streže medveda*; pred gostilno je *stregel ljudi*, da so mu dajali za vino, ali pa: *sestra streže bolni materi*, ali: *streže mu po življenju*. Ipd.

V zvezi z *rekcijo* besed so tudi različne ljudske prisposode, krepke primere, ki so po Župančiču vredne cekina. Gre za raznovrstne ljudske metafore, predvsem ukrasne pridevke, stalna rekla, pregovore in metonimije, ki jih je preprosti govor poln. Pa tudi drugih tropov v ljudskem govoru ne manjka.

Te vrste jezikovni zaklad je pri nas skoraj še ves neraziskan; nihče ga še ni sistematično zbiral in zapisoval, kaj šele sortiral. In vendar bi moral biti književniku vsakdanji kruh. Tukaj bi lahko tudi književniki pomagali pri sistematičnem iskanju takega gradiva na terenu, da bi se iz njega sestavil stilistični in frazeološki slovar živega ljudskega govora. Tako bi se najlaže ločile čisto papirnate besedne zveze od resnično živega jezikovnega blaga.

Vendar bi utegnil kdo oporekati, da Slovenci živimo v Evropi in da se nas je nekaj evropskega moralo tudi v jeziku prijeti. To popolnoma drži. Slovenci živimo že 1500 let v evropskem kulturnem bazenu in smo

zato s pripadniki tega bazena razvili mnoge skupne miselne ali, bolje rečeno, mišljenjske poteze, ki so morale najti svoj odsev tudi v jeziku, zlasti v njegovi frazeologiji. Če bi primerjali n. pr. samo nemško in slovensko frazeologijo, bi videli, da je vsaj tretjina fraz popolnoma enakih. Tudi pri nas je *pokrajina lepa, prijazna*, kakor pravi tudi Nemeč: eine schöne, freundliche Gegend; ali pri nas pravimo: *prežati na kaj* (n. pr. na priliko), *koga* (na tebe) kakor Nemeč: auf eine Gelegenheit lauern, ich habe schon lange auf dich gelauert. Take skupne fraze pa morajo biti že stare in ni treba, da smo jih Slovenci suženjsko prevzeli, prevedli iz nemščine, marveč so nastale iz enake miselnosti in iz enakih psihičnih potreb. Take stvari so pri nas popolnoma upravičene in te fraze so sestavni del našega ljudskega govora.

Nekaj drugega pa je, če slišimo in beremo: gospa profesor, tovarišica inženir, tovarišica laborant itd., ko vseskozi gre za ženske, njihov naslov pa je moškega spola. V Slovenskem poročevalcu (številka 121) 25. maja 1956 je pisalo celo: »*jadralski učitelj Cvetka Klančnik*, ki se ... *ponaša z ... rekordi za ženske.*« To je nepotrebna tuja novost. Take nenaravne reči se človeku z zdravim jezikovnim čutom upirajo.

Poglejmo še, kakšen naj bi bil književnikov odnos do sintakse ljudskega govora. Žal je naša narečna sintaksa, ki je identična s sintakso ljudskega govora, še popolnoma neraziskana. Napravili smo komaj dobre poskuse z notranjskim dialektom in ribniškim govorom.

Morda ne bo odveč, če na kratko označimo ljudsko sintakso proti sintaksi knjižnega jezika, kakor se nam odkriva v govoru na Pivki in z bežnim primerjanjem tudi v Ribniški dolini in v Prlekiji.

1. Ni bistvenega razločka v tvorbi stavkov, zlasti prostih, v narečjih, med narečji in proti knjižnemu jeziku. Ker ima knjižni jezik elemente iz vseh važnejših narečij, tudi v sintaksi, je razumljivo, da v ljudski sintaksi enega samega narečja ni najti vseh stavčnih oblik, stavčnih in besednih zvez, ki jih pozna knjižni jezik. V ljudski sintaksi n. pr. redko dobimo brezosebne glagole tipa *dežuje, sneži, dani se*; ljudstvo jih povečini razveže v stavke: *dež gre, sneg gre, sneg pada, sneg mete, dan se dela* ali *zora se dela* ipd. — Tega seveda v knjižni sintaksi redno ne bomo upoštevali. Tudi podredni prilastki se povečini razvežejo v stavke; nihče ne bo rekel: *lepota narave, skrb matere za otroka* ipd., marveč le: *narava je lepa, mati skrbi za otroke*. Ta način izražanja z glagolom je živahnejši, bolj slovenski in ga kaže posnemati.

2. Priredja je v ljudski sintaksi sorazmerno več kakor v knjižnem jeziku. To je razumljivo, saj predstavlja knjižni jezik višjo razvojno, deloma celo umetno razvojno stopnjo. Historično vzeto, je priredje starejše, preprostejše, podredje se je kasneje razvilo. Ljudska sintaksa predstavlja torej starejšo stopnjo. — Zanimivo je, da sintaksa enega samega narečja nima vseh prirednih veznikov, da ima torej knjižni jezik svoje priredne veznike (isto velja tudi za podredne veznike) iz raznih narečij. Torej je knjižni jezik tudi v sintaksi sestavljen iz elementov vsaj vseh glavnih centralnih narečij.

3. Dokler nismo začeli študirati narečnih tekstov z magnetofonskega traku, smo mislili, da je v ljudski sintaksi podredje omejeno na samo preproste odvisnike prve stopnje in da so ti lahko samo sprednji ali

zadnji stavki. Magnetofonski trak pa je pokazal, da tudi naravni ljudski govor pozna bolj komplicirana podredja, odvisnike druge in tretje, celo četrte stopnje, vmesne stavke, skrajšane in skrčene stavke, vrinjene stavke, asindetične in polisindetične stavčne in besedne zveze itd., itd. Vse polno je raznih anakolutov.

Čisto neraziskana je še narečna sintaksa posameznih besednih vrst (tudi knjižna ne dosti), besednih oblik (sklonov) ipd. Edina tolažba — sicer nekoliko kislá — je, da tudi drugi narodi v študiju narečne sintakse niso dosti na boljšem.

Da se tudi v ljudski *sintaksi* najdejo tuji vplivi, je razumljivo, n. pr. italijanske sintakse na Notranjskem in Primorskem: *Mi* se zeha. *Mi* se vidi. *Mu* slabo pride. In *me* so dražili. Deloma se to tiče tudi že besednega reda. Tudi tu je razlika med narečji na vzhodu in zahodu in v obeh proti knjižnemu jeziku. Tako bo n. pr. zahodni Slovenec vprašal: Kaj je to? Vzhodni pa: Kaj to je? Silno neenotna je stava nekaterih členic in naslonk, n. pr. *pa*: Potem *pa* se je odpravil domov; potem se je *pa* odpravil domov. Kako so vse te reči nastale, ne vemo, smo jih pač opazili, nismo jih pa utegnili še preštudirati.

Naj to zadostuje za splošno oznako ljudske sintakse! Kaj sledi iz tega za prakso? Prej omenjeno zbiranje raznih besednih zvez, rekel itd. je del sintakse besednih vrst in besednih oblik. Njeno važnost smo že poudarili. O ljudski sintaksi stavka pa še ne moremo reči, kakšna je v celoti. Treba ji je tanko prisluškovati, jo podrobno analizirati, previdno izbirati, pa bomo povečini pravo zadeli.

Joža Mahnič

SLOVSTVENA VZGOJA V NIŽJI

I. OBRAVNAVA BERIL (INTERPRETACIJA TEKSTOV)

Naš predmet ne stoji slučajno na začetku vseh predmetnikov in spričeval. Ker obravnava materin jezik in govori o narodni književnosti, mu dolgujemo posebno spoštovanje. Pri njem dijake navajamo k praktičnemu obvladanju jezika, hkrati pa jih idejno, etično in estetsko vzgajamo. Noben srednješolski predmet ne nudi toliko možnosti in prilik za vsestransko vzgojo kot ravno slovenščina. Sodim, da svojo nalogo najbolje opravlja tisti slavist, ki ga prevzemata ljubezen do predmeta in zavest odgovornosti, ki razpolaga s trdnim strokovnim znanjem in to znanje nenehno spopolnjuje in pogloblja in, končno, tisti, ki zna od svojega znanja nazorno in privlačno nuditi le tisto, kar je duševnosti mladega človeka primerno ter za njegovo osnovno, izobrazbo potrebno. Pouku slovnice in jezika z raznimi ustreznimi vajami bo v nižjih razredih posvetil dobro polovico časa, to je dve do tri ure tedensko, ker je pač najvažnejša naloga našega predmeta v nižji, da četrtošolec, ko odhaja v obrt, strokovno šolo ali v višjo gimnazijo, ustno in pismeno obvlada svoj materin jezik. Pri tem mora seveda šola služiti življenju, se pravi, suha gramatikalna sistematika pravilnemu in lepemu govoru

in pisanju v vsakdanji praksi. Druga izredno pomembna naloga našega predmeta v nižji gimnaziji pa je vsestranska *duhovna vzgoja* mladega človeka, za katero nam, kot rečeno, noben drug predmet ne nudi toliko možnosti in prilike. Pri tem, recimo, slovstvenem delu pouka mnogi predavatelji slovenščine hudo greše s tem, da prenašajo delovne metode višje gimnazije na nižjo in, namesto da bi ob berilih idejno in estetsko vzgajali, uganjajo visoko literarno zgodovino, ki ji preproste glavice nižješolčkov nikakor ne morejo slediti. Zgodilo se je in se še dogaja, da je predavatelj slovenščine, po stroki romanist, v nižji nekaj ur razpravljajal o Balzacu, njegov tovariš, po stroki slavist, pa predaval vse leto samo literarno zgodovino, slovnici in jeziku se pa iz lagodnosti izogibal.

Osnova dobremu pouku so lahko samo *dobri učbeniki*. To velja še posebej za slovstveni pouk v nižji, ki naj bi ves slonel na skrbno izbranih in sestavljenih Berilih. Obstoječe knjige le za silo ustrezajo, kajti že bežen pregled čeznje nam odkrije precejšnje napake: idejno politični in oblikovno estetski vidik pri izbranih tekstih nista vedno v potrebnem ravnovesju; klasiki slovenske besede niso povsod zastopani s svojimi najboljšimi in najbolj značilnimi teksti; v Berilih je vrsta nepomembnih, neznatnih avtorjev, ki bi lahko brez škode odpadli; nadalje je v njih odločno preveč tujih avtorjev iz svetovne literature, premalo pa iz hrvatske, srbske in makedonske; mnogo premalo je tudi poljudnoznanstvenih spisov s področja prirodoslovja in tehnike, ki zelo zanimajo mladega človeka; pomanjkljive so pogosto tudi skupne opombe, ki so v abecednem redu dodane tekstom. Dve napaki naših nižješolskih Beril bi pa še posebej omenil: premalo so stalna, saj so doživela že po štiri do šest izdaj, kar zelo otežkoča delo v razredu; četrtemu Berilu pa bi moral biti dodan kratek pregled slovenske slovstvene zgodovine z osnovami literarne teorije, to je poetike, stilistike in metrike. Morda bi bilo najboljšo, da bi za nižjo gimnazijo izšel čimprej poseben slovstveni priročnik, ki bi bil strokovno neoporečen in metodično uporaben in kot tak zanesljiv vodič predavateljem slovenščine po naših šolah, zlasti podeželskih. Polagoma bi pa morali misliti tudi na revizijo Beril, ki naj bi bila čimbolj kvalitetna in standardna, po možnosti od sedanjih tudi lepše opremljena.

Idejna in estetska vzgoja na nižji gimnaziji naj poteka predvsem ob idealnih Berilih. Ob njih naj se dijak nauči gladko, smiselno in občuteno brati; pravilno vrednotiti življenje, naravo, sočloveka in domovino; spoznavati izrazne in oblikovne lepote besedne umetnosti ter glavne predstavnike naše književnosti, njih življenje, delo in pomen. Ker je *obravnavna beril* (analiza tekstov) osrednje sredstvo za idejno in estetsko vzgojo mladega človeka in kot takšna nekaj nadvse pomembnega, se mora slovenist nanjo doma vsakokrat skrbno pripraviti, čeprav se mu na prvi pogled zdi, da mu je tekst docela znan, v razredu pa izčrpati vse snovno, miselno in oblikovno bogastvo, ki ga tekst nudi. Metodični postopek pri obravnavi beril naj bi bil približno takšen:

1. pravilno in občuteno branje teksta,
2. besedni in stvarni komentar k njemu,
3. njega snovna, idejna in oblikovna analiza,
4. utrjevanje in vaje.

1. Tekst je treba najprej *prebrati*. Pesem, zlasti lirsko, pa tudi kako črtico naj najprej prebere profesor, ki mora biti seveda občutljiv, nadarjen in izkušen recitator. Recitacija, ki je pravzaprav ena izmed sorodnic in pomočnic praktične slovenistike, je med nami žal precej neznana. Je hkrati govorna tehnika in poustvarjalna umetnost in kot taka nas uči leposlovni tekst brati z jasno glasovno artikulacijo, a tudi s potrebnimi miselnimi poudarki in ustreznim čustvenim ritmom. Če je profesor pravilno, občuteno in prizadeto prebral notranje bogat in oblikovno prefinjen tekst, je s tem že pritegnil pažnjo dijakov in nehote opravil že tudi dobršen del razlage. Za njim bodo brali dijaki, sicer nekoliko nerodno in zaletavo, a prav radi, kar ponujali se bodo, mi pa jim bomo sproti popravljali napake. Odvrčali jih bomo od šolskega, mehničnega, kovaškega branja verzov in jih navajali k naravnemu upoštevanju prestopa (enjambementa); opozarjali jih v zvezi z določeno vsebino pesmi na ustrezno jakost glasu, tempo in intonacijo stavka, poudarke in premore; uvajali pa jih že tudi v razne zvočne finese pesmi: onomatopoijo, notranje rime, glasovno slikanje. — Leposlovno prozo je navadno lažje brati. Dijaške napake so tu predvsem pravorečnega značaja. Svariti jih moramo pred moderno vokalno redukcijo, opozarjati na kvaliteto vokalov, na polglasnike, izreko črke l in podobno. Tekst tu lahko bero kar sami, ne da bi ga prej prebral profesor. So pa seveda tudi med proznimi teksti čustveno, miselno in ritmično zelo prefinjeni in terjaje najprej učiteljevega vzglednega branja.

2. Po branju preidemo na *besedni in stvarni komentar* teksta. Pri obširnejši prozi opravljajmo tovrstna pojasnila sproti za vsakim večjim odstavkom, ker bodo sicer dijaki, z njimi vred pa tudi mi, do konca teksta že na vse takšne besede in mesta pozabili. Tu je treba razredu komentirati vse neznane ali nejasne izraze, tuje in lokalizme, pa tudi abstrakta, pri starejših pisateljih in pesnikih tudi zamotano skladnjo, dalje razna kulturna imena in pa seveda zgodovinsko ozadje ter zemljepisno okolje, skratka storiti vse, da dijakom kar najbolj olajšamo razumevanje teksta. Da bo stvar čimbolj nazorna, narišimo malo znani predmet na tablo, skicirajmo zemljevid, nakažimo prizorišče, prinesimo v šolo fotografije in umetniške ilustracije! Slovenist pedagog mora biti torej po malem tudi risar, ki zna n. pr. ob čarovniškem procesu iz *Visoške kronike* narisati dijakom tloris srednjeveške Škofje Loke in jim ob *Kaplanu Čedermacu* približati zemljepisno lego obrobne Beneške Slovenije ali ob katerikoli Cankarjevi ali Finžgarjevi drami nakazati njeno prizorišče. V svoji lastni ali gimnazijski knjižnici mora imeti pri roki literarne albume s podobami avtorjev in krajev, *Album slovenskih književnikov*, *Prešernov album*, *Podobo Ivana Cankarja* in podobno, dobrodošle pa mu bodo tudi ilustrirane izdaje klasikov, vzemimo *Martina Krpana*, *Desetega brata*, Aškerčevih pesmi, Trdinovih bajk.

3. Ko smo tekst jezikovno pravilno in kar se da doživeto prebrali, pojasnili dijakom neznane besede in motna mesta ter jim ponazorili čas in kraj dogajanja, preidemo na tretjo, osrednjo fazo našega dela, na *snovno, idejno in oblikovno analizo* teksta. Z dijaki bomo najprej ugotovili potek zgodbe (fabule): uvod ali zasnovo, zaplet v več stopnjah, vrh in preobrat, razplet in sklep ali razsnovo. Nato jo bomo kot razčlemba

ali dispozicijo na kratko zapisali na tablo in v zvezke. Ta najbolj tvorni in otipljivi del umetnine je precej lahko dognati v dramah, romanih, povestih, novelah in tudi v pravih epskih pesmih, baladah in romancah. Teže pa v črticah, ki so že nekakšne pesmi v prozi, medtem ko v lirskih pesmih fabule sploh ni, ker jo zamenja osebno čustveno razpoloženje. Ugotavljanje zgodbe se otroku, usmerjenemu predvsem v zunanje gibanje, zdi silno važno, v resnici pa so v umetnini še mnogo važnejše stvari. Tu so najprej med seboj različni duhovni liki nastopajočih oseb, njih notranji nagibi in dejanja, odnosi do sočloveka in stvarstva. Ko smo ugotovili zgodbo, moramo torej z dijaki označiti duševnost, značaje in nazore junakov. V najožji zvezi s tem pa je idejna problematika, ki jo je pisatelj vložil v umetnino: materinska ljubezen, zvesto tovarištvo, veličina dela, svoboda mišljenja, človek in znanost si podrejata naravo, borba s socialnimi in nacionalnimi zatiralci, bratstvo med narodi in teženje po miru, vera v človeka in smisel življenja itd. Z odkrivanjem idejnih korenin umetnine oblikujemo v mladini zdrav življenjski in družbeni nazor. Končno je treba dijake seznaniti z avtorjevim besednim zakladom in umetniškim slogom, sami naj določijo tudi literarno zvrst teksta. Tako si brez kakšne posebne sistematike, mimogrede in neopazno, ob berilih osvajajo tudi osnove poetike, metrike in stilistike. Seveda bomo oblikovno analizo gojili predvsem v tretjem in četrtem razredu, ko so dijaki zanjo dostopnejši.

4. Ko smo tekst do kraja preštudirali, se je treba v pridobljenem znanju *vaditi* in ga *utrditi*. Dijaki naj drug za drugim ustno obnavljajo zgodbo, označujejo osebe in avtorjev miselni svet. Ne bilo bi pa prav, če bi ponavljali le naše besede in sodbe. Nasprotno, navajajmo jih k samostojnemu presojanju umetnin! Take govorne vaje so koristne tudi zategadelj, ker pripravljajo mladino na lepo in prožno izražanje in samostojno nastopanje v javnosti. Ne pozablajmo tudi na domače pismene vaje, ki so lahko ali verna obnova, domiselna predelava ali docela samostojna naloga v idejni zvezi z obravnavanim tekstom! Pri ustnih in pismenih vajah navajajmo mladino, naj se ob tekstih naših klasikov uči tudi njihovega izražanja, jedrnatih rečenic, slikovitega sloga, naravne in slovenske skladnje! Posebno lepih pesmi in odlomkov iz proze naj se navadijo deklamirati! Nekdaj so znali z občutjem in spoštovanjem vsega Prešerna na izust. Med današnjo mladino je tovrstna kultura močno opešala. Če je tekst v značajih zelo pester, v dialogih živahen in v dejanju razgiban, naj ga dijaki dramatizirajo ter se ga nauče igrati. V nižjih razredih bodo to storili z veseljem.

Oglejmo si zdaj na nekaj konkretnih primerih, kako naj bi v šoli približno obravnavali leposlovne tekste! Vsi so vzeti iz zadnjih izdaj Slovenskih beril za nižje razrede, pripadajo pa različnim avtorjem, smerem in zvrstem.

Josip Jurčič, Deseti brat (Odlomek)

Ad 1. Bero naj, če se le da, Dolenjci, kmečki fantje, da v razredu zazveni pristna Jurčičeva govorica!

Ad 2. Pojasniti je treba izraze: bera, povezni voz, žrd, razstavka pšenice, urok, obalten, leskaj. Prizor se odigra v Obrščakovi krčmi na

Muljavi v prvi polovici preteklega stoletja. Pokaži dijakom Vavpotičeve, Gasparijeve in Birollove likovne upodobitve tega prizora!

Ad 3. Razčlemba zgodbe:

a) Možakarja pri prvi mizi v zvezi z novodošlim grajskim učiteljem Kvasom po kmečko konservativno presojata šolo: šola jemlje kmetu otroka kot delovno silo, hkrati pa še bero za učitelja.

Tudi navzočega strica Dolfca, študiraneга človeka in prijatelja vinske kaplje, imata za gosposkega nebodigatreba.

b) Dotlej molččega Martinka Spaka pograbi sveta jeza ob opazovanju sosednje mize, ko sprevidi, da hoče oderuh Miha izpod Gaja gospodarsko ugonobiti svojega upnika Dražarjevega Franceljna in mu uničiti tudi čustveno srečo.

Miho vrže čez prag, Franceljnu pa obljubi pomoč. Ponoči naj pride na križišče, pokazal mu bo zaklad.

c) Matevžek, kmet od prve mize, radoveden sprašuje desetega brata, od kod ima denar. Ali je v zvezi s samim hudičem, ali je v rodu s skrivnostnim Piškavom? Z zadnjim, preveč intimnim vprašanjem se zameri Martinku, ki zato nenadoma zapusti krčmo.

Značaji oseb: Kmet Matevžek in njegov tovariš enako odklanjata gospodo in prosveto. Grajski stric Dolef je študiran in zapit čudak. V središču zanimanja je dvojica Miha izpod Gaja in Dražarjev Francelj. Prvi je samopašen oderuh, ki hoče uničiti simpatičnega, skromnega Franceljna. Najvažnejša oseba pa je Martinek Spak, ki mu kot namišljenemu desetemu bratu vraževerni kmetje pripisujejo skrivnostne zveze in moč. Sam siromak, rad pomaga revnim in dobrim, črti pa brezsrčno zlobo.

Pisateljev pogled na tedanjo slovensko vas: Jurčič prikazuje svoje rojake, dolenjske kmete, kot zgovorne, šaljive, duhovite, nezaupne do gospode, a tudi skrajno zaostale, zakopane v vraževernost in odklanjanje joče napredek, torej sorazmerno dovolj realistično. Vendar jih doživlja bolj v narodopisni prazničnosti kakor ob vsakdanjem delavniku, bolj v npravstvenih konfliktih (trikot Miha-Martinek-Francelj) kakor pa v gospodarskih stiskah, čeprav kmet Matevžek mimogrede porogljivo omenja grajsko brezdclje in desetino.

Jurčičev način pisanja. Tekst je samo odlomek iz celotnega dela in vsebuje samo eno izmed stranskih zgodb (epizod). Vendarle že tu dejanje poteka napeto, dialog je izredno živahen, oseb se kar gnete, pisatelj prikazuje patriarhalno življenje vaške srenje, kolektiva. Po obliki je *Deseti brat*, kar že iz odlomka lahko razberemo, roman, in sicer prvi slovenski roman (1866). Jurčičev jezik je danes v besedah, oblikah in skladnji tu pa tam že nekoliko starinski: pak, kakov, učenik, doboš, dobodo, je spel se, sta namuzovala se. Predvsem pa je poln pristnih rečenic in krepkih, drastičnih primer, ki jih je pisatelj vse našel med ljudstvom: vino — dar božji, nič ne dela — travo tlači, šember te vzemi!, palica ga potiplji!, kako obaltno zarobiti, pripravlja se ko bolni iz postelje, dobro vase in dobro nase mu preskrbi (skrbi za učiteljevo hrano in obleko), dobro jo je razpeljal, kakor bi pravljico pravil. Kakor v snovi tako je bil tudi v jeziku Jurčič veren Levstikov učenec.

Ad 4. Dijaki naj v razredu obnavljajo vsebino. Nekaj rečenic naj si zabeležijo in zapomnijo. Za domačo vajo naj odlomek dramatizirajo,

kasneje lahko priredijo še odrski nastop, morda kot del šolske proslave, če je solidno pripravljen. Če se le da, naj profesor dijake popelje tudi na ekskurzijo na Muljavo, čeprav pravega Obrščaka tam ne bodo našli.

Ivan Tavčar, Šarevčeva sliva

Ad 1. Pazi na zborni izreko in čustveno-estetsko stran branja!

Ad 2. Skiciraj na tablo prizorišče s kraji, ki jih tekst navaja, to je okolico Poljan z reko Soro ter bližnjimi hribi: Poljane same z gruntarskim Vidmom, bližnjo Hotovljo s kmetom Šarevcem ter hribom Kucljem, gorsko planoto Pasja ravan na desnem, mogočni Blegoš, cerkev pod Malinskim vrhom (Gorska cerkev), hribovski zaselji Četeno ravan in Jarčeje brdo ter hrib Gabrško goro na levem bregu Sore (prim. skico za Cvetje v jeseni v Klasju št. 22)! Pojasni dijakom izraze, kot so: brezovec, šiba dobrovita, melina, podgrivka! Žival (Ta žival se bo ugnala od samega dela) v poljanskem govoru ljubkovalno pomeni človeka.

Ad 3. Zgodba in zgradba:

a) Zasnova: Stari Šarevec, reven kmetič, ki ima malo zemlje pa veliko otrok, telesno nelepi hčeri Meti, ki ne bo dobila moža, na smrtni postelji voli 100 gold. in domačo slivo za priboljšek.

b) Zaplet: Meta si služi svoj grenki kruh kot dnarica pri velikih kmetih. Nad slivo skrbno bedi, da je ne bi obrali paglavci in bi mogla njen sadež vnovčiti. Denar pa skriva najprej na podstrešju, nato pa ga zakoplje v strmino na Kuclju. Da je lakomni delodajalci ne bi odgnali, si začne še pri jedi pritrgovati in stradati.

c) Vrh in preobrat: V spomladanski noči zadivja nad Poljansko dolino nevihta z nalivom in sproži na Kuclju zemeljski plaz, ki odnese Metin zaklad. Uboga starka ga potem na pol oblečena po razritem hribu zaman išče.

d) Razplet in razsnova: V blaznem strahu, da ji bodo vzeli še drevo, reva sama poseka slivo ob hiši, ki jo pokoplje pod seboj.

Miselno jedro. Tavčar, dasi meščanski liberalni politik, ima rad kmečko ljudstvo, iz katerega je izšel. Za razliko od Jurčiča ima že močan občutek za njegovo vsakdanje delo in socialne tegobe. Junakinja našega spisa, Šarevčeva Meta, je primer kmečkega proletarca, ki vse življenje živinsko gara, ker jo je sram beračiti in živeti v breme drugim, dokler je, socialno nezaščitene, ne uniči strah pred nepreskrbljenostjo na stara leta. Tavčar kaže torej v delu pristržno simpatijo do malih, garaških, trpečih, hkrati pa do kraja poštenih in trmasto ponosnih ljudi, kakršne je v resnici poznal iz domačega okolja, Poljanske doline in hribov.

Oblika in slog. *Šarevčeva sliva* je po obsegu krajše delo in obravnava s psihološko poglobljenostjo življenjsko zgodbo in usodo enega samega človeka, ki se pretresljivo tragično konča. Je torej novelica, vzeta iz cikla *Med gorami*. Izmed stranskih oseb je mimo starega Šarevca, ki je zanimiv po kljeni govorici in kmečki modrosti, omembe vreden še Kočarjev Blaže, ki hodi kosit tujo deteljo in vidi strahove. Blaže v sicer tragični novelici učinkuje vedro komično, in sicer tik pred katastrofo junakinje; to prepletanje obeh elementov, ki je življenjsko utemeljeno, je ena izmed značilnosti Tavčarjevega pisanja (prim. Cvetje v jeseni).

Kar se tiče jezika in sloga, je v spisu nekaj sledov med našim meščanstvom tedaj modnih srbokroatizmov (nego, preverjen, čuvati) in romantično čustvenega, eteričnega ali kar konvencionalnega pisanja: lune prijazni obraz, ruše na materi zemlji; cveto tožne cvetlice bridkosti, težav in stradanja; se je lahko zazibal na perutih smrti v brezkončno morje brezkončne večnosti. Na splošno pa je Tavčarjev slog sočen, naraven in stvaren in zajema komparacije najrajši iz gorske prirode in kmečkega življenja: kot jastreb je čuvala drevo; oddirjal je, kot bi ga bilo opikalo polno sršenovo gnezdo; kakor plaha srna je planila k strešnemu tramu; je zaplesala krajina, kakor bi se bila napila najmočnejšega vina; bila je tenka kot šiba dobrovita, ki se tudi v najboljši zemlji ne more razviti. Prirodo, ki jo ima pisatelj kot rojen kmet in strasten lovec rad in jo v tej novelici čudovito opisuje ob spomladanski odjugi in nočnem neurju, v svojem neposrednem in elementarnem doživljanju tudi rad personificira: V dolu je šumela reka, kakor bi se togotila od najbesnejšega srda, in proti zahodu so se bile nakopičile tolpe črnih oblakov nad staro glavo staremu Blegošu... Pred njenim pogledom je plesala reka in plesale so še celo ognjene strele, ki so se spuščale temnemu Blegošu s temne brade. Kakor vidimo, pozna Tavčar tudi čustveno ritmično funkcijo ponavljalnih figur, zlasti geminacije.

Ad 4. Ustno obnavljanje novelice z razredom v šoli. Za pismeno vajo doma ali za šolsko nalogo poskusimo dati, če je razred bistrejši, sledečo temo: Socialni položaj ostarelega delavca pri nas nekdanj in danes (Razmišljanje ob Šarevčevi Meti in Hlapcu Jerneju). Tako nalogo je seveda možno dati šele v četrti, in sicer s primernimi napotki.

Ivan Cankar, Soeto obhajilo

Ad 1. Bere naj s smislom za ritmično, čustveno in idejno stran teksta najprej profesor, šele nato dijaki!

Ad 2. Razložiti je treba dijakom dve manj znani besedi iz ljudskega bajeslovja, vedomec in torklja, zlasti pa, če naj razumejo simbolični naslov umetnine, religiozni pojem obhajila: po nauku Cerkve se Kristus danes v podobi kruha, pri pravoslavnih in protestantih pa tudi vina daje vernikom, kakor se je nekdanj na križu telesno daroval za njih grehe. Obhajilo je torej spomin na Kristusovo nesebično žrtev za druge.

Ad 3. Tematika. a) Na Vrhniki smo, v enem izmed revnih trških stanovanj, kjer je životarila številna Cankarjeva proletarska družina. Petero otrok, med njimi bodoči pisatelj, v mraku čaka na mater, ki je odšla k peku po kruh.

b) Hudo so že občutili lakoto, matere ni bilo že eno uro domov, ker je vsepovsod po trgovinah trkala in prosila. Toda v otrocih je živela predrzna vera: Saj ve, da je čas za večerjo! Oni vendarle morajo jesti, ona pa jim mora prinesiti, od koderkoli! Stiskali so se v naraščajoči temi drug k drugemu, po letih otroci, po skušnjah starci, bali so se življenja, še več, obupali so že nad njim. Lakota se je stopnjevala do surove telesne bolečine, v njih vseh pa se je zbudilo nekaj strašnega — zlobno sovraštvo do matere rednice, češ, pozabila je nanje, na cesti stoji in klepeta, zase je že poskrbela! Ko so na skrivnem vsak pri sebi tako

mislili o materi, tudi med njimi samimi ni bilo več ljubezni, bili so le še sestradana žival brez srca in dobrote.

c) Tedaj se je nenadoma vrnila, vsa drobna in plašna: bala se je lastnih otrok. K sebi je tiščala na upanje izprošeni hleb kruha z lepo zapečeno skorjo, njihovo večerjo. Pravzaprav so ti otroci dan na dan uživali kot hrano njo samo, uživali njeno telo in pili njeno kri kot pri obhajilu, mati se je vsa razdala in žrtvovala zanje kakor križani Kristus.

Miselno jedro: Pisatelj tu kot v mnogih drugih svojih spisih, zlasti v romanu *Na klancu*, zbirki *Moje življenje* in ciklu *Ob svetem grobu* iz knjige *Moja njiva*, prikazuje in povečuje junaški in svetniški lik svoje proletarske matere, ki je docela pozabljala nase in se vsa žrtvovala za svojo številno družino.

Oblika in slog. V spisu, ki je po obsegu zelo kratek, je pravzaprav zelo malo zunanjega dogajanja. Po tej, snovni strani se skoraj docela izmika analizi. Pač pa gre za natančen, prodoren, do kraja iskren in pretresljiv prikaz duševnega razpoloženja lačnih otrok, ki čakajo matere s kruhom. Duševno razpoloženje, izviraajoče iz boleče telesne lakote, se stopnjuje od drznega otroškega zaupanja preko starčevskega obupa nad življenjem do strašnega sovraštva do matere, dokler tesnobne teme noči, bede in zlobe žarko ne razsvetli lik matere mučenice in svetnice. Kratki spis brez večjega zunanjega dogajanja, ki nam razčlenjuje predvsem vse rahle in skrite vzgibe človeške duše, imenujemo črtico. S to književno zvrstjo sta povezana tudi sugestiven slog in lirski ritem.

V stilnem pogledu velja predvsem omeniti simbol obhajila, s katerim hoče pisatelj ponazoriti materino razdajajočo se ljubezen; kot neoromantik je Cankar sploh rad segal po simbole v krščansko religijo in liturgijo. Še dve primeri sta v tej črtici sugestivni: otroški glad pisatelj primerja žalostnemu pasjemu cviljenju, pred otroki stoječo preplašeno mater pa grešniku pred neizprosnimi sodniki. Med stavčnimi figurami so posebno pomembne razne ponavljalne figure, anafore, refreni, paralelizmi, ki dajejo črtici docela lirski ritem: Prav nič nismo dvomili. Kajti večerilo se je in zvečer je treba večerje. Trd in strašen je otrok v svojem zaupanju. Zvečer je treba večerje. Neusmiljen je otrok v svoji veri. Mati, zvečer je treba večerje. — Natanko smo vedeli drug za drugega: »Tudi ti tako misliš, sestra! Tudi ti tako sodiš, bratec!« ... »Poznam te, sestrica, natanko vem, zakaj molčiš! Tvoja misel je smrtni greh, ki nikoli ne bo izbrisan!« »Poznam te, bratec, bistro vem, kaj si mi očital na tihem! Tudi tvoj greh ne bo nikoli izbrisan!« — O mati, zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili! Zato si šla tako zgodaj od nas! Zato ni veselja v naših srcih... To je neposredna vibracija pisateljevega srca in umetnost, ki deluje neposredno na naše čustvo, to je v bistvu že poezija, in sicer poezija najčistejše, najelementarnejše vrste.

Ad 4. V šoli ustno obnavljanje črtice in vaje v umetniški recitaciji. Tem vajam je treba posvetiti vso skrb in ljubezen. Dijaki naj začutijo idejno bogastvo in izrazno prefinjenost Cankarjeve umetnosti. Za domačo pismeno vajo ali, še boljše, za šolsko nalogo: Cankar o svoji materi (Sinteza na osnovi vseh dijaku znanih tovrstnih črtic). Ali pa: Kaj dolgujem svoji materi? (Prosta naloga na osnovi lastnih spominov in doživetij.)

Konec prihodnjic

CANKARJEVO DELOVANJE PRI ČASOPISU »DER SÜDEN«

Raziskovanje Cankarjevega žurnalističnega delovanja na Dunaju otežuje predvsem dejstvo, da do danes še ni bilo mogoče najti petih letnikov (1899—1905) lista *Die Information*, pri katerem je Cankar sodeloval s presledki vsaj šest let, in pa, da se nam je ohranilo tako malo Cankarjevih pričevanj o tem njegovem delovanju. Zaključeno podoba nam nudi le njegovo delo pri časopisu *Der Süden*, ki je v celoti v dunajski Univerzitetni knjižnici. (Mnenje, da je Cankar sodeloval tudi v *Wiener Journalu*,¹ je neutemeljeno, kakor je pokazal pregled tega časopisa, in tudi trditev Štefke Löfflerjeve, da je Cankar objavil vrsto člankov v *Arbeiter Zeitung* in *Neue Freie Presse*, ni točna: v *Arbeiter Zeitung* sta bili do leta 1910 objavljeni le Cankarjeva črtica *Za križem* in novela *Mrovec in njegova slava*,² v trdnjavo avstrijske denarne aristokracije«, *Neue Freie Presse*, pa Cankar iz načelnih razlogov ni pošiljal.³)

Časopis *Der Süden* je bil ustanovljen na iniciativo slovenskih in hrvaških poslancev 1. julija 1898 in ga je vsa tri leta njegovega izhajanja urejeval Jakob Pukl.⁴ Nekaj časa je izhajal dvotedensko, nato trikrat mesečno, od 1. aprila 1900 pa tedensko. Prinašal je daljše in krajše članke iz političnega, gospodarskega in kulturnega življenja Hrvatov in Slovencev. Bil je izrazito koalicijsko usmerjen in se je izogibal vsakršnim medstrankarskim problemom in sporom. Zastopal je interese vseh avstrijskih južnih Slovanov in torej skušal nemški javnosti posredovati njihove nacionalno-politične zahteve in želje. Že od vsega začetka je naletel na popolno nezanimanje slovenske javnosti, o čemer pričajo zelo skope in hladne napovedi časopisa v vseh treh vodilnih slovenskih listih; jasno je bilo, da se tak omladen, politično brezbarven koalicijski časopis v nemščini ne bo mogel razviti do pomembnosti, verjetno pa je bilo tudi splošno znano, da za listom stoji v resnici konzorcij židovskega kapitalista Josefa Grafa, ki je s svojimi publikacijami služil pravzaprav težnjam nemškega kapitala po zasegi balkanskega trga.

Cankar je začel sodelovati pri tem časopisu nekako v septembru 1899, ko se je po svoji »najtežji dunajski dobi« naselil pri Jakobu Puklu v njegovi hiši v dunajskem predmestju Maria-Enzersdorf. Pukl je bil takrat tudi predsednik Društva za podpiranje slovenskih visokošolcev na Dunaju in je najbrž zaradi tega sprejel Cankarja k sebi na stanovanje. Seveda si je s tem pridobil tudi sodelavca za *Süden*, kar mu je bilo zelo dobrodošlo, saj je lahko z gotovostjo računal le na prispevke redakcijskega štaba pri *Information*. Cankar je redno pisal v *Süden* vse do novembra 1899,⁵ ko se je preselil k Löfflerjevim v Ottakring in sprejel službo pri *Information*.⁶ Vse do 1. aprila 1900, ko je *Süden* postal tednik, njegovo sodelovanje ni vidno; svojih mesečnih 30 goldinarjev je odslužil pri *Information*, nato pa ga je Pukl pritegnil bolj k svojemu časopisu, ker je v njem uvedel rubriko »Literatur«. Toda po štirih številkah je rubrika izginila in s tem je prenehalo tudi Cankarjevo sodelovanje ter

se je obnovilo šele jeseni tega leta, in sicer samo enkrat. Cankarjeva roka se pozna še nekaterim krajšim prispevkom v letniku 1901, sicer pa kaže, da ga je Graf predvsem zaposloval pri *Information*.

Noben Cankarjev članek v tem časopisu ni podpisan. O njegovem avtorstvu lahko sklepamo samo po stilu in vsebini člankov.

Seveda je v septembrskih in oktobrskih številkah lista *Süden* iz leta 1899 vrsta krajših in daljših člankov, ki so brez dvoma izpod Cankarjevega peresa. Toda ti članki so izrazito kompilatoričnega značaja, pobrani iz raznih slovenskih in hrvaških časopisov, in kaže pri njih na Cankarjevo roko le kaka priostrena formulacija ali izrazitejša satirična poanta. Pomembnejši so vsekakor Cankarjevi literarnokritični in informativni prispevki iz leta 1900 in deloma tudi iz leta 1901.

Prvi in najobsežnejši tak njegov članek, *Die slovenische Literatur seit Prešeren*, je znan in objavljen v CZS.⁷ Ta pregled slovenske literarne zgodovine je sicer zelo splošen, ker se Cankar zaradi omejenega prostora ni mogel razpisati, vendar pa kaže temeljito poznavanje slovenske literature. Odlikujejo ga nekatere zelo jasne in točne sodbe. Najvažnejše ugotovitve so, da je Aškerc po svojih prvih dveh knjigah postal doktrinaren in suh (na Aškerčevo negodovanje spričo te sodbe je Cankar reagiral v svojem slovitem pismu Aškercu z dne 11. marca 1900), da je slovenska moderna s Kettejem in Župančičem ustvarila literaturo svetovnega pomena in da Kette v nekaterih sonetih presega celo Prešerna ter končno, da imamo Slovenci za razliko od drugih slovanskih narodov popolnoma samostojno, avtohtono literaturo, ki si ne izposoja duha in snovi od drugih literatur. To trditev, ki je izrazito polemičnega značaja, je Cankar ponovno razvil nekaj mesecev kasneje v istem listu, in sicer mnogo jasneje in kategoričneje.

Še prej, in sicer v isti številki kot drugo nadaljevanje pregleda slovenske literature, je izšel drug zanimiv članek, ki se spet dotika Ketteja in Župančiča, in sicer kritično poročilo o Aškerčevi izdaji Kettejevih *Pesmi* in o Župančičevih *Pisanicah*. Poročilo se v celoti glasi takole:

In dem rührigen Verlage *L. Schwentner* in Laibach sind in den letzten Tagen wieder einige interessante Publicationen erschienen, die der slovenischen Literatur zur Ehre gereichen. Unter allen Veröffentlichungen der letzten zehn Jahre nehmen die »*Gedichte*« des jungen, leider zu früh verstorbenen *Dragotin Kette* den ersten Platz ein. Seit Prešeren haben wir eine solche innige Natürlichkeit des Tones und der Sprache nicht gehört, wie wir sie in den Liedern Kettes finden. In seinen Sonetten aber übertrifft Kette Prešeren an Tiefe und an Wahrheit des Gefühls. Seine ganze grosse leidende Seele klingt daraus hervor mit aller Unruhe ihrer Sehnsucht, mit ihren offenen Wunden, mit der bitteren Ironie ihrer Heiterkeit. Eben diese weltmännische, souverän lächelnde Heiterkeit berührt uns tief und schmerzlich, wenn wir uns an den traurigen Lebensgang Kettes erinnern. Im Alter von kaum 23 Jahren starb Kette in den armseligsten Verhältnissen; erst am Sterbebette wurde ihm Hilfe und Unterstützung (zuteil), als er ihrer nicht mehr bedurfte. Seine herrlichen Gedichte sind nicht bloss ein Denkmal für den grossen, unglücklichen Dichter, sondern auch eines unter vielen für das unselige Geschick unseres Volkes, das schon eine ganze Anzahl seiner besten Söhne verlor, bevor ihr Talent sich zur schönsten Blüte hat entfalten können. Anton Aškerc schrieb dem Buche ein kurzes Vorwort mit der Biographie des Dichters. Unserer Meinung nach ist dies allzu dürftig ausgefallen, wie auch der Ton des Vorwortes merkwürdig kühl und gleich-

giltig ist. Man bekommt den Eindruck, als ob der Redacteur der Kette'schen Hinterlassenschaft den Dichter nicht in seiner ganzen Grösse und Bedeutung aufgefasst hätte. — Zugleich mit den Gedichten Kettes erschien bei Schwentner eine Sammlung von Kinderliedern (*»Pisanice«*) des seit dem vorigen Jahre rühmlichst bekannten Lyrikers Oton Zupančič. Die slovenische Jugendliteratur ist eben nicht arm, doch haben ihre Erzeugnisse, mit Ausnahme einiger Levstik'schen Gedichte, geringen literarischen Wert. Der erste *Künstler* und wirkliche Dichter unter unseren Jugendschriftstellern ist Zupančič. Er kehrte dem in der Jugendliteratur zur Schablone gewordenen trivialen Realismus den Rücken und schlug eigene Wege ein. Wie seine im Vorjahre erschienenen Gedichte (*»Čaša opojnosti«*) zeichnen sich die besten unter seinen Kinderliedern durch entzückende Innigkeit der Empfindung aus. Die Bezeichnung »Gedichte für die Jugend« war vielleicht überflüssig, denn sie könnte manchen abhalten, sich durch Ankauf des Buches einen auserlesenen Genuss zu verschaffen.⁸

O Cankarjevem avtorstvu ne more biti nikakega dvoma. Izjave v tem članku povsem soglašajo z znanim mnenjem, ki ga je Cankar imel o Ketteju in ga izrazil tudi v svojem pregledu slovenske literature ter kasneje v slovitom članku *Dragotin Kette*.⁹ Razen tega je v članku tudi zasnova kasnejšega Cankarjevega napada na Aškerčovo urejevanje Kettejevih *Pesmi* in uvod: »... biografija je preveč skromna, prav tako je ton predgovora čudno hladen in neprizadet... urednik Kettejeve zapuščine ni zajel pesnika v vsej njegovi veličini in pomembnosti«. Ta članek je sploh prva Cankarjeva reakcija na izid Kettejevih *Pesmi*. Knjiga je izšla v drugi polovici aprila, članek pa je bil tiskan že 5. maja. Nekako ob istem času je Cankar o isti stvari pisal Govekarju¹⁰ in nato Aškercu,¹¹ njegov napadalni članek *Dragotin Kette* pa je bil objavljen šele v začetku julija. Vsekakor je zanimivo, da se je Cankarjev boj za upoštevanje Ketteja začel prav v nemškem časopisu in da je Cankar ne glede na vse ozire pred delom nemške javnosti napadel Aškerca. Tudi njegova ocena *Pisanic*, v kateri se mimogrede obregne ob trivialni realizem v naši mladinski literaturi, je poleg oznake v pregledu slovenske literature njegovo prvo javno vrednotenje Župančiča kot pesnika.

Po tem času Cankarjevega najintenzivnejšega sodelovanja pri listu *Süden* (v številki z dne 5. maja so članki o literaturi prevladovali nad vsem ostalim v časopisu) je rubrika »Literatur« nenadoma prenehala in vse do jeseni ni prispevka, ki bi ga bil mogel napisati Cankar. Napad na Aškerca je po vsej verjetnosti vzbudil negotovanje liberalnega dela ustanoviteljev časopisa, ker ga je bilo mogoče razumeti kot napad na narodno-napredno stranko. Brezbarvni koalicijski časopis, ki je zastopal interese »vseh«, si takega načelnega obravnavanja kulturnih problemov ni smel privoščiti. Tako je *Süden* spet padel na prejšnji nizki nivo beleženja drobnih političnih aferic na Slovenskem in Hrvaškem in na nekritično ugotavljanje nepomembnih »uspehov« na kulturnem področju.

Šele v novembru je bila v listu še enkrat rubrika »Literatur« in v njej daljši članek pod naslovom *Skizzen* (Črtice), ki ga je nedvomno napisal Cankar. V uvodu razpravlja o problemu odnosa med modernimi evropskimi literarnimi strujami in slovensko in hrvaško literaturo ter o pojavu nove literarne forme, črtice, nato pa na široko poroča o knjigi Zofke Kvedrove *Misterij žene* in o zbirki črtic *Zapisci hrvaškega modernista* Andrija Milčinovića. Članek se v celoti glasi:

Skizzen. In fast allen Richtungen in den fremdländischen Literaturen pflegen in der slavischen Literatur Paralell-Erscheinungen aufzutreten, die von den Verehrern des Alten und Eingebürgerten sehr mit Unrecht als Nachahmung fremder Form und fremden Geistes bezeichnet und verworfen werden. Solche Vorwürfe werden der jeweiligen slovenischen und kroatischen »Moderne« hauptsächlich von jenen gemacht, die die fremden Literaturen nicht kennen und eben darum alles Neue und Ueberraschende als fremd und »unslavisch« ansehen. Sie sind die literarischen Hinterdorfbauern. Wer vorurtheilslos und mit Liebe für den Aufschwung unseres Schrifttums die neuen Erscheinungen begleitet, wird erkennen, dass eben wir Südslaven weniger als irgendeine andere Nation zur blinden Nachahmung des Fremden neigen. Fast die gesammte heutige deutsche Literatur könnte man ziemlich leicht in eine russisch-deutsche, eine französisch-deutsche und eine skandinavisch-deutsche eintheilen. Deutschland borgt sich in der Fremde nicht bloss die Form, sondern auch den Inhalt, den Geist. Unsere »Moderne« (die bei uns wie anderswo alle paar Jahre eine andere sein will, bis man erkennt, dass sie nur eine Vervollkommnung der vorangehenden ist) entlehnt oft die Form, in ihrem innersten Gehalte aber, in ihren Gedanken und Empfindungen bleibt sie durch und durch slavisch, und zwar südslavisch. Diese künstlerische Selbstständigkeit geht so weit, dass sogar die Literaturen der Kroaten und Slovenen, zweier Brüdervölker, die in innigsten culturellen Beziehungen zueinanderstehen, sowohl in der Entwicklung wie im Inhalte sehr merkliche, von der geistigen Eigenart und der Verschiedenheiten der sozialen Zustände bedingte Unterschiede aufweisen. Die künstlerische Form ist nicht Eigenthum einer Literatur; sie ist Gemeingut wie eine technische Erfindung und wie diese gewöhnlich eine Forderung und ein Bedürfnis der Zeit. Wir haben wie alle Nationen unser Heldenlied, unser Epos, unseren Roman, unser patriotisches Gedicht. Jetzt bekommen wir allmählich unser modernes gesellschaftliches Drama und unsere Skizze. Besonders die letzte Kunstform weist in jüngster Zeit zahlreiche talentvolle Vertreter auf. Der gegenwärtigen Epoche der Morgen-, Mittag- und Abendblätter, des Telegraphen, des allgemeinen Hastens und Nurnichtstehenbleibens musste sich natürlich auch der künstlerische Stil anbequemen. Er wurde knapp, epigrammatisch zugespitzt. Der Erzähler strebt danach, in möglichst wenigen Worten äusserst viel zu sagen, dabei durch das Beziehungsvolle, metaphorischen Andeutende dem Kunstbedürfnisse des Lesers zu genügen. Es wäre zwecklos, Betrachtungen darüber anzustellen, ob dieser Umschwung in der Form für die Kunst und die künstlerische Erziehung der Generation vom Vorteil oder vom Nachteil sein wird. Sie ist eben da, fand, wie überall, so auch bei uns ihre Vertreter, und wir constatieren mit grosser Genugthuung, dass einige der Vertreter der neuen Form sich als Künstler von ganz ungewöhnlicher Begabung erwiesen haben. Vor kurzem erschien ein Buch von *Zofka Kveder* (*Zofka Kveder: Misterij žene*. Comissionsverlag Schwentner, Laibach. Preis K 1,20), das sofort allgemeines Aufsehen erregte. Es ist ein kühnes Buch. Ein junges Fräulein erzählt in kurzen Skizzen, in trockenen, lapidaren Sätzen das Schicksal der Frau, und zwar insbesondere der Frau aus dem Volke. Mit Ausnahme von zwei oder drei Skizzen, derer Stil an die unnatürliche, gewundene Ausdruckweise des Wieners Peter Altenberg erinnert, sind alle diese Momentbilder aus dem Leben der Frau von tiefer, nachhaltiger Wirkung. Sophie Kveder hält sich fern von jeder Sentimentalität. Jeder ihrer Sätze scheint zu sagen: »So habe ich es geschaut; urtheilt über das Geschaute, nicht über den Schauer!« Man wird von den Bildern des Unglücks, des Elends, der gewaltsam erstickten Seelen erschüttert und findet weder Zeit noch Neigung, nachzudenken, ob, die Dichterin nicht übertrieben hat. Das dünne Bändchen mit den kaum dreissig Skizzen wiegt durch die Schwere des Inhaltes, durch die einfache Schönheit der Erzählungsweise eine stattliche Romanbibliothek auf. *Zofka Kveder* ist unstreitig die talentvollste slovenische Schriftstellerin, und es ist sehr zu bedauern, dass nur wenige die Bedeutung dieser neuen, vollwertigen Persönlichkeit zu würdigen wissen, während ihr die grosse Masse aus Misstrauen gegen das Neue, aus Hass gegen das Kühne und wohl

infolge des Missverstehens ihrer Zwecke noch immer fremd und verständnislos gegenübersteht. — Fast gleichzeitig erschien in Agram ein dünnes Bändchen: »Denkwürdigkeiten« (»Zapisci«) von *Andrija Milčinović*, einem jungen Kroaten. Es gibt wenig Bücher in der neuen kroatischen Literatur, die doch an Talenten nicht eben arm ist, die dem Leser soviel bieten würden, wie diese anspruchlosen »Denkwürdigkeiten« eines ungemein feind- und tiefühlenden, träumerischen, von eigenem und fremdem Unglück niedergedrückten, edlen Geistes. Milčinović erzählt in meisterhaftem Stil, in einer Sprache, die an das Schönste, was je in kroatischen Sprache geschrieben wurde, heranreicht. Was er erzählt, ist an sich sehr einfach, beinahe unbedeutend; äussere Handlungen haben seine Erzählungen fast überhaupt keine. Was eine solche vorstellen sollte, ist eigentlich nur ein feiner, farbiger Schleier, hinter dem sich verschwommene, unbestimmte Schatten bewegen. Diese Schatten, die man kaum sieht, erfüllen das Herz mit einem angst- und erwartungsvollen Gefühle. Diese passive Angst und Erwartung, dieses schwache, zitternde Sichaufbäumen der Seele gegen das nahende Schicksal ist das Gefühl, dass alle Seiten des Buches in wunderbarer, zarter, andeutender Art widergeben. Milčinović Kunst, obwohl raffiniert, von höchster Vollendung in der Form, erscheint doch niemals unnatürlich. In einer anderen, reicheren Literatur würde ein Talent wie Milčinović sofort Beachtung erwecken, sich Freunde und Verehrer erwerben. Milčinović gab aber sein Buch im Selbstverlage heraus, man bekümmerte sich daher sehr wenig um diese aussergewöhnliche Erscheinung, und dem Schreiber dieser Zeilen kam das ausgezeichnete Buch nur zufällig vor die Augen. Aus der kroatischen Presse würde er nie erfahren haben, dass ein Milčinović überhaupt existiert.¹²

Cankar je o Zofki Kvedrovi, s katero je bil že od marca 1900 v pisemski zvezi (prevajala je njegove spise v hrvaščino in nemščino), pisal v istem smislu že v *Literarnem pismu*.¹³ Tudi tam je zapisal, da je Zofkina knjiga daleč od vsake sentimentalnosti in da je v svojem *Misteriju žene* »hotela povedati nekaj, kar je videla sama in kar je čutila sama«. Tudi ugotovitev, da le malokdo ume ceniti pomen te nove dragocene osebnosti in da ji velika večina še vedno stoji nasproti, se povsem sklada z njegovimi izjavami v *Literarnem pismu*.

Tudi o Milčinoviću je govoril Cankar že v avgustu 1900, se navduševal nad njegovo knjigo in napovedoval, da bo pisal o njej v *Slovenskem narodu*,¹⁴ kar pa se ni zgodilo. (Naslednje leto se je z Milčinovićem tudi osebno seznanil.¹⁵) O Milčinovićeви zbirki črtic je pisal skoraj tako, kot bi mogel kdo pisati o njegovih lastnih črticah. »Kar (Milčinović) pripoveduje, je samo na sebi zelo preprosto, skoraj nepomembno; zunanjšega dogajanja njegove zgodbe skorajda sploh nimajo. Kar naj bi dogajanje predstavljalo, je pravzaprav samo rahla barvasta tančica, za katero se premikajo zabrisane, neoprijemljive sence. Te komaj vidne sence polnijo srce s strahom in pričakovanjem. Pasivni strah in pričakovanje, šibki, trepetajoči upor duše zoper bližajočo se usodo, to je čustvo, ki čudovito, rahlo, komaj opazno odseva z vseh strani knjige.« O Cankarjevem avtorstvu priča tudi jedek, prav cankarjevsko zafrkljiv zaključek članka: »Milčinović je izdal svojo knjigo v samozaložbi, zato se kajpa malokdo meni za to izredno izdajo in piscu teh vrstic je prišla odlična knjiga le slučajno v roke. Iz hrvaškega tiska bi ne bil nikdar zvedel, da sploh živi kak Milčinović.«

Zanimiv je uvodni del tega članka, ki vsebuje naslednje trditve:

1. slovenski in hrvaški »moderni« očitajo »literarni zaplotniki«, da posnema tujo formo in tujega duha;

2. toda južnoslovsanske literature so v resnici mnogo manj nagnjene k posnemanju tujega, kot je n. pr. nemška;

3. naša »moderna« si večkrat sposoja formo, duhovno pa ostaja slovsanska in jugoslovsanska;

4. ta umetniška samostojnost gre tako daleč, da celo slovsanska in hrvaška literatura, ki sta si tako blizu, bistveno ne vplivata ena na drugo;

5. literarna forma je kot kaka tehnična iznajdba zahteva in potreba časa, torej last vseh, ne pa last ene same literature;

6. kot so v naši literaturi zastopane stare literarne forme (junaška pesem, ep, roman, domoljubna pesem), tako nam novi čas prinaša tudi moderne literarne forme (družbena drama, črtica);

7. črtica je literarna forma, ki zaradi svojega lapidarnega izraza in epigramatske priostrenosti ustreza naglici in razgibanosti našega časa;

8. vseeno je, ali bo imel ta premik k novi formi za umetniško vzgojo generacije pozitivne ali negativne posledice;

9. nova literarna forma je našla pri nas nekaj nenavadno talentiranih zastopnikov.

Že uvodno zatrjevanje o samostojnosti jugoslovsanskih literatur nas spomni na skoraj enake misli, ki jih je Cankar izrekel ob zaključku svojega članka *Die slovensche Literatur seit Prešeren*. Cankar in njegova generacija sta se morala vedno boriti proti očitkom tujinstva, zato ni čudno, da se je Cankar v listu *Süden* dvakrat dotaknil tega problema. Tezo, da literarna forma ni lastnina ene same literature, moramo razumeti seveda v širšem smislu: pri tem je mislil na zunanjo, ne na notranjo obliko umetnine. Gotovo ni slučaj, da je med modernimi literarnimi formami omenil prav družbeno dramo in črtico, torej obliki, s katerima se je prav on tedaj najintenzivneje ukvarjal.

Seveda je v članku nekaj stvari, ki bi jih ne bil zapisal, če bi ga bil nameraval objaviti kje drugje, ne v listu *Süden*, ki je dosledno zastopal koalicijski program in načelo slovsansko-hrvaške skupnosti. Moral se je držati osnovne linije časopisa, zato je govoril o slovsanski in hrvaški literaturi kot o »naši« literaturi in omiljeval nekatere izraze, tako na primer izraz »moderna«, o kateri pravi, da »skuša tako pri nas kot tudi drugod vsakih nekaj let predstavljati nekaj novega, dokler se ne izkaže, da je samo izpopolnitev prejšnjega«.

Ta članek je poleg pregleda o slovsanski literaturi najbolj zanimiv Cankarjev prispevek v časopisu *Der Süden*.

V istem letu je Cankar prav gotovo napisal še članek *Franz Prešeren*¹⁶ ob stoletnici pesnikovega rojstva. V njem zelo na široko govori o pomenu velikega pesnika in podaja njegovo biografijo. Sicer pa je članek napisan še bolj po želji urednika, saj slogaško poudarja, da Prešernova obletnica združuje vse slovsanske sprte glasove v eno samo himno občudovanja, medtem ko politična orožja mirujejo, vendar pa je v njem nekaj stavkov, ki se povsem skladajo s tistim, kar je Cankar napisal v svojem pregledu slovsanske literature. Tudi tu govori o neizobraženosti slovsanskega jezika v Prešernovih časih in o tem, da Prešeren ni imel nobenega vzornika in učitelja. »Prešeren pomeni duhovno prerojenje naroda, njegov nastop je najvažnejši mejnik v zgodovini slovsanske kulture.« Tudi misel, da je Prešeren kot najinteligentnejša glava svojega

naroda stal sredi njega osamljen in da je ljubil svoj narod z »resnično, tiho in dejavno ljubeznijo, ki ne pozna tirad in fraze zavrača«, kaže, da je avtor Cankar.

Tudi v naslednjem letu, 1901, so sledi Cankarjevega sodelovanja, a le v nekaterih kratkih literarnih noticah. Tako na primer kratka ocena zbirke povesti *Iz knjige življenja* Josipa Kostanjevca,¹⁷ kjer je Cankar spretno zelo na kratko povsem pravilno označil delo svojega prijatelja (». . . brez posebne literarne pomembnosti, toda Kostanjevec je dober pripovednik, ki zabava — in publika končno ne zahteva drugega«). V naslednjih številkah so čisto kratka poročila, da je izšla tretja izdaja Prešernovih *Poezij* in druga knjiga Kersnikovega *Zbranega dela*,¹⁸ da je Prešeren izšel v poljskem jeziku,¹⁹ da je izšla knjiga pesmi Simona Jenka,²⁰ *Sonetni venec* v nemščini, komedija *Za narodov blagor* in Prijatelj izbor prevodov iz Čehova pod naslovom *Momenti*.²¹

Der Süden je prenehal izhajati 1. julija 1901.²² Časopis je bolj in bolj izgubljal na že tako majhni pomembnosti in njegov resnični gospodar Josef Graf je spredvidel, da se ne izplača vlagati v podjetje še več denarja. List ni izpolnil upov, ki jih je vanj stavil Graf, ravno zaradi nezainteresiranosti bralcev, razen tega pa je bil strankarski razdor med slovenskimi in hrvaškimi poslanci vedno večji ter potemtakem »koalicijski« list, kot je bil *Süden*, kmalu ni pomenil več drugega kot anahronizem. Cankar je spremil ukinitve lista z besedami: prenehal je izhajati — »otročji« *Süden*.²³

¹ Podoba Ivana Cankarja, str. 66.

² *Arbeiter Zeitung* 14. XI. 1909, 3. in 4. VIII. 1910.

³ Prim. Cankarjev članek *Kako sem postal socialist*, CZS XIX, str. 10—11.

⁴ SBL II, str. 597. K temu je treba pripomniti, da je časopis izhajal v časopisnem konzorciju »Oesterreichische Korrespondenz«, v katerem je izhajala tudi *Die Information* in ki ga je vodil Josef Graf (po pričevanju Marije Krušič-Pukl in dr. Maxa Grafa).

⁵ Prim. Cankarjevi pismi bratu Karlu z dne 24. novembra 1899 (CP I, str. 86) in Govekarju z dne 17. oktobra 1899 (CP I, str. 201).

⁶ Prim. pisma Karlu Slancu novembra 1899 (CP II, str. 328), Schwentnerju 4. 11. 1899 (CP II, str. 40) in bratu Karlu 24. 11. 1899 (CP I, str. 87).

⁷ III, str. 284; *Der Süden*, št. 64 in 65, 28. aprila in 5. maja 1900, str. 1.

⁸ *Der Süden* št. 65, 5. V. 1900, str. 7.

⁹ SN 1900, št. 148 do 152; CZS III, str. 294 do 313.

¹⁰ V začetku maja 1900, CP I, str. 208.

¹¹ 11. maja 1900, CP I, str. 258.

¹² *Der Süden* št. 92, 10. novembra 1900, str. 7.

¹³ *Slovenka* 15. septembra 1900; CZS III, str. 320.

¹⁴ Prim. pismi Govekarju v začetku avgusta 1900 (CP I, str. 214) in Kraigherju 19. avgusta 1900 (CP II, str. 315).

¹⁵ Prim. pismo Zofki Kvedrovi 10. julija 1901 (CP II, str. 368) in Franu Zbašniku 2. julija 1903 (CP II, str. 409).

¹⁶ *Der Süden* št. 96, 8. decembra 1900, str. 7.

¹⁷ *Der Süden* št. 102, 22. januarja 1901, str. 7.

¹⁸ *Der Süden* št. 107, 26. februarja 1901, str. 7.

¹⁹ *Der Süden* št. 108, 5. marca 1901, str. 7.

²⁰ *Der Süden* št. 113, 6. aprila 1901, str. 7.

²¹ *Der Süden* št. 114, 16. aprila 1901, str. 7.

²² SBL (II, str. 598) ima: »...do konca 1900«. Ta podatek in še nekatere druge manjše je treba spremeniti.

²³ Prim. pismo Levcu z dne 4. 10. 1901 (*Nova obzorja* 1955, str. 660).

LJUDSKE IZPOSOJENKE

Sprehodi po besedišču v prvem letniku našega lista so pokazali, kako so se na prvotno plast podedovanih besed usedale mlajše. Jezik je lahko delal nove besede z domačimi pripomočki, ki so mu bili od nekdaj na voljo: na korene je nizal predpone in pripone, včasih je besede tudi zlagal. Tako je s sestavljenkami, izvedenkami in zloženkami zadoščeval najnujnejši potrebi po imenih za nove pojme. Sčasoma je bilo le-teh preveč, ljudstvo je začelo prevzemati za dotlej neznane predmete kar tuja imena približno tako, kakor jih je slišalo iz ust posrednikov. Te izposojenke so postale v vsakem jeziku bistvena sestavina besedišča, prava ljudska last in so se naprej razvijale po domačih glasovnih zakonih. Večina jih je tako zrastle s podedovanim besediščem, da je često celo strokovnjak v zadregi, če hoče določiti besedi izvor, ali je namreč domača ali iz tujega vpliva. Izposojanje se je začelo že v pradavnini in se brez prenehanja nadaljevalo skozi vsa stoletja do današnjih dni. Bili so razburkani časi, ko so izposojenke trumoma vdirale v jezik, bile spet mirne dobe, ko je jezik sprejel le po kako posamezno besedo. Slovani so več sprejemali, ko so se v viharjih preseljevanja narodov spremešali z drugimi, Slovenci v novi domovini zlasti po izgubi svobode v času nemške in romanske penetracije, ko si je tuji živelj utiral pot na strnjeno slovensko ozemlje. Posebno kolonizacija je pospešila vdor izposojenk. Med slovenske vasi so se zaklinila strnjena nemška naselja, tesnejši medsebojni stiki po ženitvah in preseljevanju so postali neizogibni. Ponekod je prišlo do prave dvojezičnosti. Kjer tuji element ni imel naravnega zaledja, ga je sčasoma vsrkalo slovensko okolje, vendar ne brez sledov, kakor kažejo izposojenke in priimki. Na narodni meji, zlasti severni, pa je to pripeljalo do naglega potujčenja in krčenja slovenskega ozemlja. V naslednjih stoletjih ne smemo pozabiti na pogubni vpliv gradov in graščin pa tujerodnega meščanstva. Ta sicer ni zmogel raznarodovanja, pač pa je kvarno deloval na jezik, ker mu je vsilil kopico popolnoma nepotrebnih izposojenk, za katere smo takrat že imeli dobre domače izraze.

Iz gori navedenega povzemamo, da niso vse izposojenke enako stare in ne enako dobre. Poleg prastarih, ki so jih sprejeli Slovani še za skupnega življenja in jih torej pozna večina slovanskih jezikov, so tudi čisto mlade in često nepotrebne, ki se šopirijo namesto domačink in pogosto še niso utegnile dobiti domače glasovne podobe. Ko bomo presojali vrednost in upravičenost izposojenk, bo moral biti to eden izmed pglavitnih kriterijev.

V sprehodih po besedišču smo že naštevati izposojena imena za živali in rastline, vendar nismo ocenjevali njih vrednosti. To tudi ni bilo potrebno, saj je očitno, da smo morali za tuje živali in rastline vzeti tuje poimenovanje, če brez tega nismo mogli prebiti.

Da je v cerkvenem izrazju množica tujk, bo vsakomur razumljivo. Že slovanska blagovestnika sta na ozemlju, ki je bilo pod zahodno Cer-

kvijo, sprejela nekatere izraze, ki jih je ljudstvo spoznalo od zahodnih misijonarjev. Od tod Kopitarjeva zmeta s panonsko teorijo. Za večino términov pač velja, da so prišli k nam iz grščine preko latinščine in nemščine. Že sama oblika navadno pove, ali gre za neposredni sprejem iz latinščine ali za posredni iz nemščine.

Mogoče bo najpregledneje, če si posamezne najpomembnejše izposojenke ogledamo kar po abecednem redu: *almožna* iz srvnem. almuosan, lat. elemosyna in to iz grš.; *angel* iz grš. ángelos; *bandero* iz ital. bandiera; *binkošti*, prim. stvnem. zi pfinkustin, grš. pentekosté ‚petdesetnica‘; *birma* iz lat. firmare ‚potrditi‘; *bilja* iz lat. vigilia ‚bedenje‘; *brumen* iz srvnem. vrum ‚vrl‘; *boter* iz lat. compater, cumpater, ker je nekakšen duhovni sooče, prim. tudi iz istega izvira češ. kmotr, sh. kum in ital. compare; *cerkev* je zelo stara splošno slovanska izposojenka iz gotščine in tam iz grš. kyriaké ‚gospodova hiša‘; *dijak*, novogrš. diákos, grš. diákonos; *far*, prim. srvnem. pharre iz lat. parochia in to iz grš. paroikía ‚prihišje‘; za *jogra* prim. današnje nem. Jünger; *jeretin* ‚krivoverec‘ (znan v priimkih in v Prekmurju) je iz lat. haereticus; *kelih* iz lat. calix preko stvnem. chelih; *klošter*, nem. Kloster iz lat. claustrum ‚zapora‘; *koleda* iz lat. calendae; *križ* iz lat. crux preko nekega romanskega krúže; *kristjan* in *krst* iz Krist; *kurent* (korant) kaže neko mešanje med quarantesima in currens ‚tekajoč‘, prim. nem. kurrende ‚petje od vrat do vrat‘; *leca* preko nem. iz lat. lectio ‚branje, berilo‘; *maša* je dokaj stara izposojenka iz lat. missa; *menih* prek stvnem. munich (tako še priimekl), danes Mönch iz grš. mónahos; *mežnar* iz lat. mansionarius ‚ki ostaja pri cerkvi‘, prim. franc. maison ‚hiša‘; *nuna* iz srlat. nonna; *ofer*, prim. nem. Opfer, lat. offerre; *oltar* iz lat. altare; *opat*, prim. ital. abate, hebrejsko abba ‚oče‘; *orgle* iz grš. órganon, prim. tudi rus. vargan, češ. varhany; *papež* prek stvnem. bâbes, lat. papa; tako še *paradiž*, *pogan*, *pop*, *post*, *pratika*, *pridiga*, *prošt* (iz lat. praepositus prek nem.), *risale* ‚binkošti‘ (na slov. vzhodu) iz lat. rosalia, *romar*, *sobota* (iz hebrejščine), *šent* (sanct-), *škof* (grš. episkopos), *vice*, *žegnati* (iz nem. in to iz lat. signare), *žid*.

Pokristjanjevanje Slovanov se je začelo po razselitvi, torej v novi domovini. Ker je prihajalo slovanskim narodom ob različnem času iz različnih kulturnih in cerkvenih središč, ne smemo pričakovati pri Slovanih enotnega cerkvenega izrazja. Med karantanskimi in panonskimi Slovenci so delovali nemški misijonarji že kakih 100 ali 50 let pred prihodom solunskih bratov, tudi na Moravskem že nekaj desetletij poprej. S seboj so prinesli zahodno cerkveno terminologijo. Tudi če niso imeli posebnih misijonskih uspehov, si vendar lahko mislimo, da so se posamezne besede med ljudstvom prijele. Konstantin jih je lahko slišal od Rastislavovih poslancev in jih porabil, da mu ni bilo treba kovati novih po grščini. Od tod nekateri ‚panonizmi‘ v pisanju svetih bratov. Iz njunih del so jih mogli sprejeti tudi drugi Slovani.

Oglejmo si sedaj, kako SP obravnava gornje izposojenke. Večino je seveda obdržal, ker tudi najvnetejšemu puristu ni prišlo na kraj pameti, da bi jih zamenjal z izrazi iz pravoslavja, ki so po navadi grški. *Almožna* je izločena, saj imamo zanjo ljudsko *vbogajme* ali *miloščino*; knjižna zloženka *milodar* je seveda prepovedana, ker je samo suženjski prevod nem. Gnadengabe. — *Bilja* ima v SP zvezdico, zanjo se priporoča

mrtvaško opravilo. Zvezdica pri besedi pomeni, da se ji v skrbnem jeziku izogibljimo. Mar Cankar nima skrbnega jezika, ko piše: Narod mehkužnik bi dušo izdihnil, še sveč bi mu ne žgali, še bilj bi mu ne peli...? Zdi se, da je v tem primeru zvezdica v SP odveč, saj bi n. pr. ne mogli reči: peti mrtvaško opravilo. — *Brumen* rabimo danes samo v šaljivem govoru, zlasti v napodabljanju starinskega jezika. SP ga sploh ne omenja. Isto velja za besedo *joger* 'učenec'. — *Far* je postal psovka (z izjemo bohinjskega kota; Mencinger imenuje v *Moji hoji na Triglav* Vodnika našega prejšnjega koprivniškega farja; tako tudi splošno protestantje). Danes pravimo *duhoven*. SP dovoljuje *faro* (fant od fare!) in *farana*, *fajmoštra* sploh nima, zanj rabimo sh. izposojenko župnik. *Farovž* je označen z zvezdico, to se pravi, če primerno popravimo razlago zvezdice v SP, dovoljen je samo za določeno vrsto jezika. Vsi, ki vam je v spominu naša domača politika prejšnjih časov, mi boste rade volje pritrtili, da je pomenila farovška kuharica čisto kaj drugega kakor n. pr. župnikova ali župniška kuharica. Podobno velja za *mežnarja*, ki je v SP tudi ozvezen. Izraz cerkovnik ne vsebuje tistega hlapčevsko ponižnega, ki je skrito v mežnarju. Brez zvezdice je *mežnarija*, ker zanjo še noben purist ni skoval kake cerkovnije ali cerkov(n)jine. — Tudi *klošter* ima zvezdico, nadomestili smo ga s slovansko izposojenko samostan. A povejte mi, kako bi se slišalo v Kurentu: Ljubljana, ti samostan veselih čednosti! — Za *nuno* imamo redovnico, izraz je znan vzhodnim narečjem. SP ne omejuje rabe, menda iz spoštovanja do Prešerna. — Namesto *ofra* rabimo ljudsko besedo darovanje. — SP dovoljuje *paradiž*, čeprav bi ga zmerom lahko nadomestili z rajem. Seveda pa bi namesto *paradižnika* ne mogli reči rajnik, rajsko jabolko je nekam okorno, rajčica pa že pomeni ptiča. — *Žegnati* ni dovoljeno, prav tako ne *žegen* v pomenu blagoslova. Vendar bi težko rekel, da so mi dali pokusiti velikonočni blagoslov. V določeni vrsti pripovedovanja smemo rabiti *žeganje*, seveda pa je proščenje prav tako ljudska in povrh še domača beseda.

Ker Slovani niso poznali plemstva — starosta in vojvoda nista bila plemiča — so si v novem okolju imena izposodili. Iz najstarejše dobe so *cesar* iz got. kaiser in ta iz lat. Caesar; *kralj* iz Karl; za *kneza* prim. stvnem. kuning, danes König; *vitez*, *župan*, *ban* (ta iz mongolščine). Njih opričniki in pomagači so iz poznejšega časa: *birič*, *caf* iz ital. birro, zaffo; *oproda*, *pajdaš*, *tolovaj* iz madž.; *rabelj*, *valpet* iz nem. Da se obravnava med plemstvom nekateri poklici dvomljive moralne vrednosti, ni nič tako čudnega, saj je nasilje rodilo plemstvo. Vulgarnolatinski *baro*, ki je menda pomenil razgrajača, si pač ni mislil, da bo kdaj *baron*. *Soldat* in *žolnir* sta spričo njega še prava poštenjaka, šlo jima je samo za solde (ital. soldo, nem. Söldner).

Kaj pravi h gornjim besedam SP? Nič, z majhnimi izjemami jih dopušča; če sami nismo mogli vzgojiti takih cvetk, smo pač morali ponje k tujcu. Le soldatu in žolnirju daje zvezdico, to se pravi, da mu je nasploh ljubši iz češčine prevzeti *vojak*, v ljudski povesti, n. pr. o vojaških beguncih, pa sta izraza kar na mestu. Jurčič je svojemu kloštrskemu žolnirju spremenil poklic. Za *rablja*, ki je sicer dovoljen, se rabi tudi

dobro narejena knjižna novinka *krvnik*. *Gazda* je na novo presajena madž. oblika slovanske gospode, vendar je dovoljena, ker se ji je pomen dokaj premaknil. *Žlahta* v pomenu sorodstva je v SP vsa križana, v pomenu plemenitosti pa ne: žlahtna gospoda, žlahten sad, žlahtnost, po-žlahtniti.

Kakor Slovenci nismo imeli svoje gosposke, tako si tudi družbenega reda nismo krojili sami, od tod tuji izrazi: *činž* iz nem. Zins in to iz lat. census; *dac* (iz ital. dazio, lat. datio ‚dajatev‘); *dota*, *jerob*, *globa*, *kmet* (če je res iz comes, izhaja iz istega vira kakor ital. conte), *likof* (srvnem. līt ‚mošt‘), *lihva* (iz got.), *mojster* in *mojškra* (magister), *potovka* (nem. Bote s pomensko naslonitvijo na *pot*), *punt* (nem. Bund), *šuntati*, *videm* ‚cerkvena posest‘, *želar* (prim. nem. Siedler) itd. SP je *činž* nadomestil z lepo domačo besedo obresti; jeroba je morda malo preostro obsodil s križcem (Cankar ga rabi) in ga zamenjal z varuhom; lihva je prepovedana, ker je pri nas ljudska beseda samo oderuštvo; šuntati ni potrebno, saj lahko ščuvamo, podpihujemo, hujskamo; želár je posebna vrsta gostača ali osebenjka.

Duhovna kultura v svoji nebogljenosti je terjala kaj malo novih izrazov: bukve so izposojene iz gotščine, knjiga iz asirščine prek raznih posrednikov; šola je iz poznejše dobe.

Nasprotno pa je materialna kultura prinesla obilico novih predmetov in imen zanje. Izposojenke za poimenovanje blaga smo obravnavali že v prvem letniku. Tukaj naj pristavimo samo toliko, da so bili domači preprosti izdelki iz lanu in volne, umetelna izdelava pa pod tujim vplivom. Zelo številne so izposojenke za obleko in obutev. Zakaj je v knjižnem jeziku ta prepovedana, ona pa dovoljena, je včasih težko reči, ker ni popolnoma zanesljivega merila. Na splošno lahko rečemo, da je izposojenka ostala, kadar zanjo nimamo ne domačinke ne slovanske izposojenke. Vendar o kaki doslednosti ne moremo govoriti. Pri obravnavanju naj križec pomeni, da SP besede ni sprejel: +*antla* je popolnoma nepotrebna ob ljudski brisači; +*aržet* res ni lepa beseda, vendar ne vidimo vzroka, zakaj jo je izpodnesel turški *žep*; +*bregeše* iz ital., tako tudi *copata*, ki smo ji priznali prednost pred +*pantofeljnóm*; *čizme* so turške; *gumb* je iz grščine prek madž. in torej nič boljši kakor proskribirani *knof*; *hlače* so iz romanščine; *havelok* nosi ime po možu, ki si ga je dal prvi ukrojiti; *jopa* ima dolg rodovnik: srlat. iupa iz perz. jubba in to iz arabščine s prvotnim pomenom kovane volnene spodnjice; *kapa* iz lat. cappa je prodrla v mnoge jezike; *kapelo* so imenovali prostor, kjer so hranili plašč s kapuco sv. Martina v Toursu, njen čuvar je bil *kap(e)lan*; od starofranc. pomanjšane oblike chapel je *šapelj* naše narodne noše; *kamižola* iz ital. camicciuola je dovoljena, čeprav imamo ob njej *telovnik*, vendar pa, če smo pri narodni noši tako popustljivi, zakaj odklanjamo +*lajbič*? +*Kinč* iz madž. je ob lišpu, nakitu, okrasu res nepotreben; *klobuk* in *šajka* sta iz turščine (kalpak); *kučma* je madž.; za +*kolter* rabimo prešito odejo, vendar je sestavljen izraz zmerom nekoliko nepriljubljen; +*modrc* ob životniku, nedrnjaku, stezniku pač ni potreben; iz ital. fazzoletto je naš +*facanetelj* in madž. patyolat, ki smo ga mi prevzeli kot *pajčolan*; *peča* narodne noše je iz ital. pezzo; +*prslek* iz Brustfleck je po

ljudski etimologiji naslonjen na prsi in +*pruštof* ne skriva tuje podobe; vsem Slovanom skupna izpos. je *srajca*; če je dovoljen *šolen*, se pač nekoliko čudimo, kako da nista +*punčoh* in +*štebala* (ital. *stivale*); *škric* se je obdržal, morda zaradi prenesene rabe, saj sicer ni daleč od nem. Schürze; tur. *torba* je izrinila nem. +*taško*, najbrž nam Turki niso več tako nevarni.

Posode smo imeli domače pač premalo, spoznali smo jo od sosedov. Od tod kopica izposojenk, ki so z redkimi izjemami priznane tudi v SP: *barigla*, *bedenj*, *bečva*, *bisaga* (bis-saccium 'dvojna vreča'), *bokal* (ital. *bocca*), *brenta*, *buča*, *cajna*, *cekar*, *čeber*, *čutara*, *deža*, *gajba*, *golida*, *kad*, *keblica*, *kotel* (že praslov.), *kovček*, *kupica*, *lagev*, *latvica*, *majolika* (po otoku Majorki), *malha*, *nečke*, *omara*, *pehar*, *pladenj*, *ponev*, *putrh*, *reta*, *sak*, *skrinja*, *skleda*, *škaf*, *škatala*.

Tudi za stanom in hišno opravilo smo se ogledovali pri sosedih. *Hiša* je splošno slovanska, tako tudi *hlev*. Posebej slovenske so *bajta*, *čumnata*, *izba*, *kamra*, *kajža*, *koliba*, *soba* (naša izba vrnjena v madž. obleki!), *šotor*, *tamar*, *uta*. Sem spada še *kamin*, *miza* (iz mensa), *skedenj*, *skodla šipa* (prim. nem. Scheibe), *škopa*, *štêpih* (vodnjak na potego), *tabla*, *temelj*, *ura*, *lampa*, *leščerba* (Lichtscherbe). Ta zadnja nam kaže, da je treba imeti srečo: če te purist ne spozna za tujo spako, te pusti v miru in te ne preganja s kako *brlivko*. Nadomestili pa smo +*cegel* z opeko, +*kevder* s kletjo, +*polkne* z oknicami, +*pajštvo* s sušilnico, +*šterno* z vodnjakom, +*turn* s knjižno izpos. *stolp*. Slovenski pravopis 1950 ne omenja izrazov *mostovž*, *gank* in *parna* ali *parma*, ki jih ne moremo zmerom zadovoljivo nadomestiti.

Dosti orodja smo spoznali po tujcih: *balta*, *burkle* (lat. *furcula*), *cepin*, +*folč* (ital. *false*), *korobač* (tur.), *oblič*, *pila*, *rašpa*, *skobelj*, *škarje*, *žaga*. SP je dovolil celo *ribežen* poleg *strgače*, *strgala*, *strgalnika*; verjetno je s tem šel predaleč, vsekakor pa bi težko pogrešil glagol *ribati*, vsaj v določenih zvezah, n. pr. pod *ribati*. Beseda je bila do Slovenskega pravopisa 1950 prepovedana, je pa stvnem. izposojenka na isti stopnji kakor n. pr. *risati*, ki je dovoljena že od nekdanj (danes nem. *reiben* in *reissen*).

Imena za orožje in vojaške izraze sploh smo sprejemali po raznih potih od najstarejših časov pa do pred kratkim: *armada*, *bajonet* (po mestu Bayonne), *buzdovan* (tur.), *čelada*, *giljotina* (po osebi), *meč* (splošno slovansko), *možnar*, *polk* (iz stvnem. *folc* prevzet v ruščino; k nam kot knjižna beseda), *puška*, *sablja*, *šlem*, *šibra*, *šrapnel* (po osebi), *tabor*, *top* (iz tur., torej ni nič boljši od kanona).

Pijača in jed. *Vino* so vsi Slovani spoznali od Rimcev, tudi naš mošt je prišel iz lat. prek nemščine. Iz ital. *aceto* je slov. *ocet* in nem. *Essig*, iz zadnjega naš *jesih*; obe se rabita poleg domače besede *kis*. Večina jedi ima naše ime, vendar smo po priboljške hodili tudi drugam: *buhtelj*, *cuker*, *čežana*, *pogača* (iz ital. *focaccia*, prim. *fuoco*), *lecet*, *golaž*, *bržola*, *priželjc*, *ješprenj* in *ričet* poleg *ječmenke*, *šarkelj*, *špehovka*, *štrukelj*, *štruca*, *šunka*, *žemlja*. V SP imata zvezdico *peršut* in *žolca*; prvi je nadomeščen s povojenim, prekajenim svinjskim mesom, gnjatjo ali šunko (oboje iz nem.!). Za drugo se nasvetuje živica ali hladetina (knjižna beseda).

Pri obdelovanju zemlje se je naš kmet marsičesa naučil od soseda kolona: *bérsa* ‚vinska plesen‘, *brajda*, *cviček*, *čep*, *gredelj* (pri plugu), *kamba*, *kan*, *rovč*, *stopa*, *telega*, *vajet*, *vardevati* živino. Prepovedana je +*praha* (trznina, ledina, prelog). Za rabo križca ali zvezdice je poučna naslednja besedna družina: **prešati* se dá v vsakem primeru izraziti z mastiti, stiskati, v kmečkem jeziku pa gremo težko mimo **preš* (tropin), **prešanca* (mošta) in **prešanine*.

Na nobenem drugem področju ni večje možnosti blagovne in imenske izmenjave kakor v prometu in trgovini: *ara*, *barantati*, *barka* (koptsko), *branjevka*, *ciza*, *cokla*, *fijakar* (po pariški ulici sv. Fijakrija), *goljuf*, *jambor* (albero), *kočija*, *kočija* (po mestu Kocs, ki je v 15. in 16. stol. oskrbovalo promet med Dunajem in Pešto, *mešetar* (grš.), *mezda*, *mito*, *kupiti* (vse tri splošno slovanske), *mošnja*, *parizar*, *račun*, *rop*, *rubež*, *škoda*, *štacuna* (beneško), *tucat*, *unča*, *vadljati*, *varati*, *vatel*. Le malo jih je prepovedanih: +*koštati*, +*rajtati*, +*štribra* ‚davek‘ (Steuer), +*vaga*. Na kant priti ima v Slovenskem pravopisu 1950 zvezdico, pravimo rajši *na boben priti*. Beseda je ital. *incanto* (iz in quanto).

Denarja nismo sami kovali, razen *zlatnika* nimamo menda domačih imen (izvzemši take, kot n. pr. *repar* po podobi na denarju ali *petak* po številu vrednosti): *cekin* je iz kovnice La Zecca v Benetkah; *denar* je lat. izvora kakor *dinar*, samo da je ta šel preko grščine; *dukat* (prim. duca ‚vojvoda‘), *forint* (ker je imel fiore ‚cvetlico‘ za podobo), *funt* (lat. pondo), *helar*, *tolar*, *vinar* so kovanci iz Halla, Joachimstala, Wiena, *groš* (lat. grossus ‚debel‘), *krona*, *penez* (stvnem. phennig), *rajniš*, *sold* itd.

Za kovine, rudnine, material in njega predelovanje smo bili navezani na uvoz: *baker* je turški, a za isto ciprsko kovino +*kufer* so ušesa občutljiva, ker je prišla po nevarnem posredniku; bron je iz ital. bronzo (po mestu Brundisium); *cin*, *fužina* (ital. fucina), **gips*, *jeklo*, *katran* (arab.), *kit* (grš.), *kolofonija* (po mestu v Lidiji), *kositer* (grš.), *kreda*, *lug*, *plavž*, **potaselj* ‚pepelika‘, *porcelan*, *steklo* (got. stikls), *soliter* (sal niter), *žveplo*, *žlindra*, *žverca* ‚kolomaz‘ (Wagen-schwärze).

Za izposojanje dva poučna zгледа. Slovenski otrok je videl italijanskega, kako se igra s prožno igračo. Na vprašanje, kaj je to, dobi v odgovor *gioco* ‚igra‘. Tako smo prišli do *žoge*. — Dežnikov naši dedje niso imeli, a nekaj takega so videli v Lahih. Tam se je predmet bolj rabil proti sončni pripeki (parasole) in je bil bolj senčnik (ombrella). Mi smo ga rabili podnebjū ustrežnejše za *marelo*. To ime je danes dovoljeno še pri narodni noši in pri branjevkah, sicer pa smo iz svojega napravili kar čedno novo besedo *dežnik*. Na srečo smo imeli dotlej samo izraz *deževnik* za črva, ki se pokaže ob dežju, *dežnico* ali *deževnico* za vodo od dežja, tako je pomen novega izraza ostal omejen na marelo in se kot tak utrdil. Danes bi zelo potrebovali nesestavljeno ime za dežni plašč in to bi bil kot nalašč *dežnik*, pa je žal že oddan.

Dodajmo še nekaj zelo rabljenih izposojenk, ki bi jih bilo težko spraviti v gornje pomenske skupine: (u)bogati, brigati se, dreviti, hasniti, jenjati, kuhati, manjkati, pečati se, peljati, šantati, tvegati, udinjati se, vadljati, varovati, voščiti, vpiti — deska, holm (obe že praslovanski), kip, punca, reva, šema, škrat, šleva, špila, špranja, škarpa, tolmač, tolovaj, topor, žrebelj.

»TI NESREČNI ODVISNIKI!«

To, kar bom povedala za uvod, je bilo v letošnjem maju.

Govorila sem s profesorjem, ki je poučeval slovenščino v četrtem razredu. Dejal mi je: »No, zdaj sem snov predelal in upam, da pri izpitu ne bo nesreč. Bero vsi dobro, obnavljali smo nič koliko, literature sem še več predelal, kot je treba, morfologija me tudi ne skrbi, le odvisnike moram še guliti!«

Na poti v šolo dohitim sosedovega Andreja. »No, Andrej,« pravim, »izpit se bliža, kajne? Kako bo šlo?« — »Oh,« začne, »drugega se ne bojim, samo odvisnikov!«

V nedeljo zvečer mi pride naproti znana družina, vsi v izletniških oblekah in s cvetjem. Takoj opazim, da manjka najstarejše dekle, četrtošolka. »Kje imate pa Marijano?« vprašam. »Ni hotela z nami,« odgovori mati, »je rekla, da se bo ves dan učila. Teh nesrečnih odvisnikov še ne zna!«

In potem so prišli izpiti in so dijaki še precej dobro brali in večidel lepo obnavljali in nekateri vedeli take reči iz literature, da sem se čudila, in je šla tudi morfologija precej dobro, odvisniki pa slabo.

Sodim, da povzročajo odvisniki dijakom zato toliko težkoč, ker jim manjkajo temeljni pojmi o stavku in ker jim sintaksa *prostega* stavka ni igrača. Vse znanje, kolikor ga je, je zelo teoretsko. Kakor hitro hočeš dijaka z logično mislijo privedi do pravega odgovora, se popolnoma zmede in najhuje mu je, če mora sam poiskati primer. In vendar je ravno sintaksa tisto poglavje, ki uči logično misliti in jasno se izražati. Po nobenem drugem, temeljito predelanem poglavju profesor tako vidno ne opazi napredka pri pismenih izdelkih kakor po sintaksi. Tedaj začno dijaki resnično misliti, tedaj se začno naravno izražati, anakoluti izginejo in interpunkcija ne povzroča več težav.

Če začne profesor v višjih razredih govoriti o sintaksi, mu dijaki navadno postrežejo z dvema definicijama: 1. »Stavek je z besedami izražena misel« in 2. »Brez povedka ni stavka«.

To je kar dobro; samo če se hočeš prepričati, ali vedo, kaj govore, boš naletel na neverjetne stvari. Sledeče in podobne pogovore sem imela že večkrat z višješolci.

Ko mi gladko zdrdrajo gornji dve definiciji, vprašam na primer: »Ali je sama beseda ‚nihče‘ lahko stavek?« Kar v zboru odgovarjajo, da ne, in ko vprašam, zakaj ne, se preHITEVajo s pojasnili: »Ker ni povedek, ker ni glagol, ker ne izrazi nobene misli, ker ena sama beseda še ne more biti stavek...« Da, tudi to!

Tedaj je najbolje, da jim velimo, naj za trenutek ne mislijo na »slovnico«. Pojdimo v življenje!

»Predstavljajte si,« pravim na primer, »da čakate na novega profesorja. Ta slednjič vstopi, se povzpne na kateder, premeri dijake po razredu in pravi: ‚Nihče!‘ Kaj si boste mislili o njem?«

Dijaki se muzajo, stvar jih začne zabavati, čutijo, da to res ni »slovnica«, in vselej se dobi kdo, da ugotovi: »Mislili bomo, da ta profesor ni pri pravi pameti.«

»Zdaj poslušajte tole! Profesor stopi na kateder in vpraša dijake: ‚Ali danes kdo manjka?‘ In dijaki odgovore: ‚Nihče.‘

Kaj pa sedaj? Zakaj se sedaj nobeden ne smeje? Zakaj sedaj nihče ne misli, da *dijaki* niso pri pravi pameti? Saj so izgovorili prav tako eno samo besedo kakor prej profesor in še prav isto besedo!«

»Zdaj pa vemo, za kaj gre! Zdaj je bila izražena neka misel!«

Dobro. Do te točke moramo pripeljati dijake. Zdaj res razumejo, da je stavek z besedami izražena misel. To je pa vse! Kako je misel izražena, je popolnoma postranska stvar. Res drži tudi to pravilo, da navadno s povedkom. Če pa ni izražena s povedkom, si povedek lahko zraven mislimo. Tudi v našem primeru dijaki na tihem mislijo: »Nihče (ne manjka).« Tako drži tudi druga definicija, da brez povedka ni stavka. Vedeti moramo le, da povedek vselej ni izražen. Količina besed pa je za tvorbo stavka popolnoma brez pomena. Tudi ena sama beseda je lahko stavek in niti ni nujno, da je ta beseda glagol, kakor nekateri mislijo. Prav vsako besedo lahko uporabimo za stavek, samo če je iz okoliščin razumljiva misel.

Ko je vse to dognano, lahko začnemo s stavčnimi členi. Pri tem poglavju posvetimo največ pažnje povedku! Pri izpitih sem videla, da je dijakom vse stavčne člene lažje določiti kakor povedek. Navaden glagolski povedek (Kit *dih*a s pljuči) večidel še spoznajo. Teže gre že z imenskimi povedkom (Kit *je sesalec*). Če pa je povedek zanikan, skoraj brez izjeme ne vedo, kam bi z nikalnico. Zato bi bilo za vsakdanjo rabo prav priporočljivo tisto temeljno definicijo o povedku (Povedek pove, kaj kdo dela ali kaj z njim je) razširiti takole: Povedek pove, kaj kdo dela ali česa ne dela in kaj oseba ali stvar je ali ni. Od vsega začetka se ne zadovoljujmo samo s trdilnimi primeri in za najpreprostejši vzgled povedka navajajmo vselej štiri primere:

Kit *dih*a s pljuči. — Kit *ne dih*a s škrkami. — Kit *je sesalec*. — Kit *ni riba*.

Druga težava, ki sem jo opazila pri sintaksi in ki gre na račun analize prostega stavka, se je pokazala pri prislovnih določilih. Večina dijakov je poznala samo štiri, to je prislovno določilo kraja, časa, načina in vzroka. Kako so jim neki njihovi profesorji mogli dopovedati, da odvisniki nadomeščajo posamezne stavčne člene, in kako so jim mogli govoriti o primerjalnih, posledičnih, namernih... odvisnikih, če jim nikoli prej niso povedali, da imamo tudi prislovno določilo primere, posledice, namena itd.?

Drugi dijaki so to vedeli in še več; poznali so tudi prislovno določilo količine, mere, učinka, govorili so o pravih in nepravih načinovnih in vzročnih prislovnih določilih, toda vse so med seboj pomešali.

Povejmo dijakom, da je prislovnih določil vseh vrst, a mi se omejimo na tiste, ki nam bodo nujno potrebni pri izvajanju odvisnikov. Takih je devet, med seboj so si zadosti različni in, če jih profesor dobro razloži, jih dijaki mimogrede osvoje. S tem pa je poglavje o odvisnikih tako temeljito pripravljeno, da je dijakom samo še v zabavo.

Oglejmo si jih tudi mi!

1. Prislovno določilo kraja (Kje? Kam? Kod? Od kod? Do kam?) Ladja je zasidrana v *pristanišču*.

2. Prislovno določilo časa. (Kdaj? Od kdaj? Do kdaj? Kako dolgo? Koliko časa?) Grozdje zori *jeseni*.

3. Prislovno določilo načina. (Kako?) Profesorica je *dobro* razložila.

4. Prislovno določilo primere. (Kako?) Trese se *kakor šiba na vodi*.

5. Prislovno določilo posledice. (Kako?) Ranil ga je *do smrti*.

6. Prislovno določilo dopustitve. (Kljub čemu? Navzlic čemu?) *Kljub bolečinam* ni zastokala.

7. Prislovno določilo pogoja. (S katerim pogojem?) *Z vztrajnostjo* boš vse dosegel.

8. Prislovno določilo vzroka. (Zakaj?) *Zaradi slabega vremena* ni mogel na pot.

9. Prislovno določilo namena. (Čemu?) Šla je v mesto *po opravkih*.

Prislovna določila kraja, časa, dopustitve in pogoja navadno ne prizadevajo težav. Več razlage potrebujejo prislovna določila načina, primere in posledice, ker se vprašujemo po njih navadno z isto vprašalnicó »kako«. Kdor vendar malo pomisli, bo prav lahko ločil pravi način od primere ali posledice. Poiščimo veliko vzgledov! Še posebno težko pa ločijo dijaki vzrok od namena. Opomnimo jih, da vzrok dejanje šele povzroči, torej gre pred njim; namen pa dosežemo šele z dejanjem, gre torej za njim. N. pr.: Najprej je bilo slabo vreme (vzrok), nato ni mogel na pot; nasprotno pa je šla najprej v mesto in šele tam uredila svoje opravke (namen).

Za utrditev vsakega stavčnega člena so potrebne številne vaje. Za poglavje o prislovnih določitih jih je treba največ. Oglejmo si jih nekaj!

1. Že sproti ob razlagi vsake točke naj dijaki takoj poiščejo poleg danega primera še druge primere. Pri tem profesor hitro spozna, kaj jim je težko razumljivo, in razlago še dopolnjuje.

2. Za to drugo vajo naj profesor pripravi primere že doma. Dijakom naj veli, da stavke, ki jih sam začne, dokončajo z določenim prislovnim določilom. Da vzdržimo disciplino in prijetno hitrost, naj gre red kar po klopeh: Vsak dijak en stavek! Posebno uspešna je ta vaja, če so začetki stavkov večkrat isti, ker tako res prisilimo dijake, da napeto slede. Vzemimo nekaj primerov!

a) Za prislovno določilo kraja: Prešeren se je rodil ... (v Vrbi). -- Delavci prihajajo ... (iz tovarne). — Živim ... (v Mariboru).

b) Za prislovno določilo časa: Prešeren se je rodil ... (l. 1800). — Delavci prihajajo ... (navsezgodaj). — Živim ... (v XX. stoletju).

c) Za prislovno določilo načina: Delavci prihajajo ... (trumoma). — Ovire boš premagal ... (igraje). — Pela je ... (lepo).

č) Za prislovno določilo primere: Živim ... (kakor ptiček na veji). — Pela je ... (kot slavček). — Laže se ... (kot pes teče).

d) Za prislovno določilo posledice: Pela je ... (do hripavosti). — Laže se ... (do neverjetnosti). — Bila je utrujena ... (do onemoglosti).

e) Za prislovno določilo dopustitve: Pela je ... (kljub prehladu). — Laže se ... (kljub očetovi prisotnosti). — Bila je utrujena ... (kljub treningu).

f) Za prislovno določilo pogoja: Ovire boš premagal... (z vztrajnostjo). — Prijatelje si boš pridobil... (s požrtvovalnostjo). — Značaj si boš utrdil... (z odpovedjo).

g) Za prislovno določilo vzroka: Pela je... (zaradi pogodbe). — Laže se... (iz zadrege). — Bila je utrujena... (zaradi dolge poti).

h) Za prislovno določilo namena: Delavci prihajajo... (za zaslužkom). — Potujemo... (za razvedrilo). — Knjige beremo... (za izobrazbo).

3. Profesor imenuje zdaj primere brez reda in dijaki ugotavljajo vrsto prislovnega določila. Tudi za to vajo naj profesor pripravi vzglede že doma. Da delo dijakom ne bi postalo dolgočasno, spremenimo način izpraševanja. Znanje je že toliko utrjeno, da lahko poskusimo z odgovarjanjem v zboru; tako bo stvar kratkočasnejša in nihče ne bo prikrajšan. Da ne bi trpela disciplina in da lahko sodelujejo tudi počasnejši dijaki, naj za uvod vselej rečejo: To je prislovno določilo... N. pr.: Profesor: »Lilo je kot iz škafo.« Dijaki: »To je prislovno določilo primere.« — Profesor: »Delal je v brigadi.« — Dijaki: »To je prislovno določilo kraja.«

4. Za domačo vajo naj vsak dijak poišče za vsako vrsto po dva vzgleda.

5. Za domačo vajo naj vsak dijak poišče čimveč ljudskih primer, in sicer a) pridevniških (bel kot sneg, suh kot poper) in glagolskih (gara kot črna živina, pot se vleče kakor tolminska bližnjica).

6. Običajno analizo stavkov razširimo z novim stavčnim členom. Prvi primer nam riše profesor po udomačenem vzorcu sam na tablo, nato pridejo na vrsto dijaki. Analiza stavka je vedno tudi primerna domača vaja in če ni predolga, jo dijaki radi napravijo.

Dokler profesor ni prepričan, da prislovna določila dijakom ne povzročajo težav, naj se ne loteva obravnave odvisnikov! Saj so vaje neizčrpne in če nismo toliko iznajdljivi, da bi našli kaj novega, spremenimo vsaj način dela! Vsaka taka sprememba dijakove razveseli in jim vžge nove ljubezni do predmeta.

Ko pa poglavje o prislovnih določilih steče, preidimo k sintaksi zloženega stavka. Najprej razložimo splošne pojme o glavnih in odvisnih stavkih, o priredju in podredju, nato pa začnimo z vrstami *odvisnikov*. Ker imajo dijaki navadno neki predsodek, jim takoj uvodoma povejmo, da bodo »ti nesrečni odvisniki«, ki povzročajo toliko strahu, za nas, ki znamo dobro analizo prostega stavka, prava igrača. To je res. Profesorju je treba le malo potrpljenja.

Vseh odvisnikov je kajpada dvanajst; poleg devetih prislovnih, ki nadomeščajo devet pravkar obravnavanih prislovnih določil, še osebkov, predmetni in prilastkov; ti nadomeščajo osebek, predmet in prilastek. Vseh dvanajst odvisnikov zahteva enako temeljito obravnavo. Najbolje je, da razlagamo vse na isti način. Tako bomo največ pridobili na hitrosti. Medtem ko bodo začetni odvisniki zahtevali skoraj celo uro, bomo nazadnje z lahkoto predelali tri do štiri v eni uri.

Za te ure je prav priporočljivo, da prinese profesor s seboj barvaste krede; naj v vseh primerih podčrtuje povedek z isto barvo, tisti stavčni člen, ki ga bo nadomestil z odvisnikom, in ustrezajoči odvisnik z drugo, vprašalnice pa s tretjo barvo. Naj se potruzi, da bo slika na tabli lepa,

in naj veli dijakom, da se tudi potrudijo v zvezkih. Čim lepše bo poglavje napisano, tem lažje si ga bo zapomniti. Dijaki so veseli, če lahko uporabijo barvnike, in še posebno, če profesor nato izdelke po klopeh pregleda, tu in tam koga pohvali ali kak zvezek pokaže celo za vzgled.

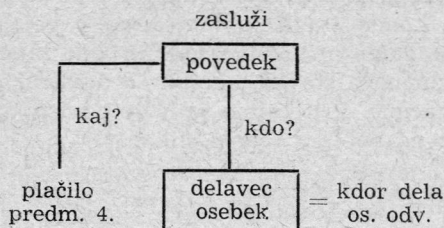
Zdaj si pa en primer oglejmo prav na drobno tudi mi! Vzemimo kar prvi, to je osebkov odvisnik.

Napišimo stavek: Delavec zasluži plačilo. Preberimo ga! Je to res stavek? Res. Zakaj? Ker je izražena neka misel. Poiščite povedek v tem stavku! Zasluži. Podčrtajmo ga! Kakšen stavek je to? To je prosti stavek. Zakaj? Ker izraža eno samo misel in ima en sam povedek. Analizirajmo ga po običajnem vzorcu! »Zasluži« je povedek. Kdo zasluži? Delavec. »Delavec« je osebek. Kaj zasluži? Plačilo. »Plačilo« je predmet v 4. skl. — Danes nas predvsem zanima osebek. Dajmo ga v zelen okvir! Kako smo se vprašali po njem? Kdo zasluži? Zdaj pa prav dobro pazite! Vprašala bom še enkrat z istim vprašanjem, toda vi mi ne odgovarjajte z osebkom, ki je na tabli! Skušajte ga nadomestiti s celim stavkom! Torej, kdo zasluži plačilo? Kdor dela. Dobro. Napišimo sedaj ta stavek. Kdor dela, zasluži plačilo. — Preberimo! Ali je to še prosti stavek? Ne. Zakaj ne? Ker ima več povedkov. Koliko povedkov je v tem stavku? Dva. Katera sta? »Dela« in »zasluži«. Podčrtajmo oba! Koliko stavkov imamo sedaj? Dva. Kolikor povedkov, toliko stavkov. Prav. Preberite prvi stavek! Kdor dela. Kakšen je ta stavek? To je odvisni stavek. Zakaj? Ker ne izraža zaokrožene misli in ne more stati sam zase. Preberite drugi stavek! Zasluži plačilo. Kakšen je pa ta? Glavni. Zakaj? Ker izraža zaokroženo misel in lahko stoji sam zase. — Vprašajte se zdaj še enkrat po odvisniku! Kdo zasluži plačilo? S čim smo se vprašali? Z vprašalnico »kdo« in z glavnim stavkom. Da, zapomnite si dobro: Če je odvisnik odvisen od glavnega stavka, se po njem vprašamo z glavnim stavkom. Po katerem stavčnem členu se vprašujemo z vprašalnico »kdo ali kaj«? Po osebkju. Da, in stavek, ki se po njem prav tako vprašamo »kdo ali kaj?« in ki ga lahko postavimo namesto osebkja, imenujemo *osebkov odvisnik*. Napišimo si to in dvakrat podčrtajmo, da si bomo dobro zapomnili. Pri strani pripišimo še vprašalnico »kdo ali kaj«, ki nam bo vedno pomagala poskati osebkov odvisnik. Dajmo si jo v rdeč okvir, da je ne bomo spregledali. Zdaj pa še eno vprašanje. Kaj stoji med odvisnikom in glavnim stavkom? Vejica. To je tudi zelo važno. Napravimo okoli nje krožec, da jo bomo bolje videli. Med odvisne in glavne stavke namreč vedno stavimo vejico!

Zložene stavke lahko prav tako analiziramo kakor proste. To, kar je pri analizi prostega stavka povedek, je pri analizi zloženega stavka glavni stavek in, kar so pri analizi prostega stavka ostali stavčni členi, so pri analizi zloženega stavka posamezni odvisniki. Poskusimo sedaj analizirati zloženi stavek! Imenujte še enkrat glavni stavek našega primera! Zasluži plačilo. Da, »zasluži plačilo« je glavni stavek in zato ga napišemo na sredo. Vprašajmo se zdaj še enkrat po odvisniku! Kdo zasluži plačilo? Potegnimo črto od glavnega stavka in napišimo vprašalnico »kdo«! Odgovorite na vprašanje! Kdor dela. Napišimo tudi to! Kaj je »kdor dela«? »Kdor dela« je osebkov odvisnik. Prav. Napišimo! Takole:

Delavec zasluži plačilo.

Kdor dela . zasluži plačilo.

zasluži plačilo
glavni stavek

kdo?
Kdor dela
os. odv.

Osebkov odvisnik Kdo ali kaj?

Naj se nikomur ne zdi preveč besed ob tej razlagi! Nam, ki stvar znamo, se jih zdi res dosti. Pomislimo pa, da dijaki poslušajo to prvič. Ob prvem odvisniku še davno vsi ne prodro v bistvo. Pa tudi pri drugem in tretjem še ne. Sodelovanje je od odvisnika do odvisnika živahnejše. Prav nikoli še nisem imela občutka, da bi se dijaki ob tej, dvanajstkrat se ponavljajoči razlagi dolgočasili. Nasprotno. To ponavljanje jih zabava, ker ni mehanično, tako težko pa zopet ne, da ne bi nazadnje vsi razumeli.

Najpametneje je, da profesor zahteva, da za odgovore dijaki dvigajo roke. Kako prijetno je videti ob vsakem odvisniku več rok v zraku! Potem pa nenadoma iz lastnega nagiba začno odgovorjati v zboru. Ves razred dela kot pod hipnozo. Pri zadnjih odvisnikih sodelujejo prav vsi. Oči jim žare. Veselé jih tudi slike v zvezkih. Kar v ritmu drse ravnila po klopek in, ko zazvoni, se vsem izvije iz prsi enoglasni protest: Oh!

Dijaki imajo radi tudi vaje, ki slede ob vsakem odvisniku. Seveda si jih mora profesor že prej pripraviti. Oglejmo si jih nekaj, za primer zopet ob osebkovem odvisniku!

1. Profesor navaja proste stavke in dijaki nadomeščajo osebke z osebkovimi odvisniki. (Lažnik krade. Kdor laže, krade. Dobrotnik lahko dobroto tudi pričakuje. Kdor je dober, lahko dobroto tudi pričakuje.)

2. Profesor imenuje glavne stavke in dijaki pritikajo osebkove odvisnike. (Nizko pade... kdor visoko leta. — Malo se nauči... kdor le doma tiči.)

3. Analiza tako pridobljenih zloženih stavkov naj bo potem za pismeno domačo vajo.

Pri vsakem naslednjem odvisniku imamo še eno vajo. Zdaj našteva profesor stavke z vsemi znanimi odvisniki in dijaki jih ugotavljajo. Priporočljivo je za tako vajo vzeti podobne stavke. N. pr.: Kdor hoče, zmore. — Človek, ki hoče, zmore. — Kadar hoče, zmore. — Hoče, kar zmore. — Hoče, ne da bi zmogel. — Ker hoče, zmore. — Če hoče, zmore. — Čeprav hoče, ne zmore.

O različnih *stopnjah* odvisnikov spregovorimo šele tedaj, ko je vse drugo dodobra utrjeno. To poglavje bo rodilo največ uspeha, če si sami izmislimo stavek, kjer si slede odvisniki v zaporedju, in ga pustimo

zrasti pred dijaki. Tako bo vsa razlaga bolj napeta in veselost bo naraščala od odvisnika do odvisnika.

Najprej napišimo na tablo prav enostavno podredje, n. pr.: »Mati se je ustavila pred šolo, da bi počakala sina.« Analizirajmo ga po udomačenem načinu; nato pa piko na koncu stavka spremenimo v vejico in pripišimo nov odvisnik: »ki ga že dolgo ni videla.« Dijaki bodo takoj videli, da ta stavek ni odvisen od glavnega stavka, ampak od odvisnika. Zdaj jim stopnje lahko lepo raztolmačimo. Pritikajmo še nove odvisnike, drugega za drugim, dokler slednjič ne dobimo takele slike:

Mati se je ustavila pred šolo,	(glavni stavek)
čemu?	
da bi počakala sina,	(namerni odvisnik prve stopnje)
katerega?	
ki ga že dolgo ni videla,	(prilastkovni odvisnik druge stopnje)
zakaj?	
ker je študiral v mestu,	(vzročni odvisnik tretje stopnje)
katerem?	
ki je bilo tako daleč od domače vasi,	(prilastkovni odvisnik četrte stopnje)
kako?	
da se nista mogla večkrat obiskovati.	(posledični odvisnik pete stopnje)

Zdaj vprašajmo dijake, ali morda vedo, kateri pisatelj je napisal ta stavek, in odkrijmo jim resnico, da smo si ga izmislili sami prav nalašč zanje. Pisatelji ob svojem delu pač ne mislijo na dijake, ki bodo morali nekoč analizirati njihova dela, in odvisnikov še daleč ne postavljajo v tako lepi zaporednosti, kot smo jih napisali mi za šolski primer. Umetniki služijo lepoti in ne znanosti. Mi pa smo sedaj s svojim znanjem tako daleč, da se ne bomo ustrašili nobenega stavka več. Čim bolj zamotan bo, tem bolj nas bo zanimal, tem globlje bomo ob njegovi razčlembi prodrli v jezikovno umetnost in tem bližji nam bodo po njeni ustvarjalci — naši pesniki in pisatelji.

Slovníške in pravopisne drobtine

KRČ IN NJEGOVA BESEDNA DRUŽINA

Krč je nehoten napon mišice; ta se povrne v prvotno stanje, ko krč popusti. Kadar se to ne zgodi, pravimo, da se je mišica sfrknila ali uskočila. Mišica je krčljiva, t. j. se lahko skrči. Zdravila, ki povzročajo krčenje, so krčilna ali krčila. Otrok, ki dobiva krče, ki je torej spasmofil, je krčevit; spasmophilia = krčavica ali krčevnica. Poleg otroške krčavice poznamo tudi trepalnično in zdéhavo ali zdéhavico. Smeh in jok take oblike, da je zvezan s krči, je krčevit. Razširjene vene, poglavito na goleni in stopalu, so krčne žile.

Kakor vidimo, imamo kar osem različnih pomenov iz iste osnove — čudovita veriga! Mirko Cernič

VZGLAVNI IN VZNOŽNI

Zdravniki, zlasti anatomici, so do leta 1936 označevali vse, kar je zgoraj na stoječem človeku, za zgornje, superior, in kar je spodaj ali zdolaj, za spodnje ali spodnje, inferior. Tistega leta pa so te oznake zavrgli, češ da zdravniki preiskujemo bolnike ležečki, ko oznaki zgoraj in zdolaj ne veljata. Nadomestili so torej prvo s cranialis in drugo s caudalis, češ prva pomeni, da leži kranialni del proti glavi, druga pa, da kavalni proti repu. Kako naj temu rečemo po slovensko?

Pri postelji poznamo vzglavje in vzožje. Mislim, da si zdravniki prav lahko pomagamo s tema dvema oznakama in rečemo za cranialis vzglavni in za caudalis vzožni.

Verjetno bomo zdravniki slej ko prej ostali pri mednarodnih oznakah. Kdor pa jih želi posloveniti ali jih razložiti brez mnogo besed, temu bosta vzglavni in vzožni prav prišla. Mirko Cernič

VAL

SP iz leta 1950 kakor tudi Breznik-Ramovšev pravopis iz leta 1935 določata za besedo val izgovarjavo s čistim l. Bržčas so sestavljavci navedenih pravopisov to besedo šteli med »knjižne« ali »učene« besede, za katere upravičeno velja pravilo, da naj se tu l tudi pred soglasnikom in na koncu besede izgovarja kot čisti l. Mimogrede bodi povedano, da to pravilo ne bo moglo večno veljati, vsaj ne za določene besede, kajti jezik, ki besedo sprejme bodisi iz knjige ali od kod drugod, jo hitro začne prilagajati svojim zakonom in tudi knjižni jezik mora to prilagajanje upoštevati. Na primer: beseda krokodil je tujka, vendar je v vsakdanjem govoru pri nas že toliko udomačena, da v narečjih slišimo že krokodiu. Takih primerov bi lahko navedel še več. Drži torej, da se v »knjižnih« ali »učeniških« besedah govor usmerja v redukcijo končnega l, predvsem seveda v tistih besedah, ki jih ljudstvo češče uporablja, zato je zgoraj omenjeno pravilo labilnejše od vseh pravil, ki zadevajo izgovarjavo črke l.

Težko bi bilo trditi, da je beseda val »knjižna« ali »učena« beseda, kajti v narečjih slišimo to besedo kot val, to pa ne samo v gorenjščini, ampak tudi drugje, zlasti med prebivalci ob rekah in ob morju.

Zdi se, da je že Oton Zupančič omahoval med obema izgovarjavama v tej besedi in to v času, ko je bila izreka u za končni in predsoglasniški l v knjižnem jeziku vse prej kot utrjena. V zbirki Samogovori, ki so izšli leta 1908, uporablja poleg notranje rime: in kakor ovije se val okrog skal tudi rimo: v višino pognala se kot val, a v naletu pod zvezdami val je obstal. Dapa je Zupančič že takrat končni l izgovarjal kot u, dokazuje verz: »Čuješ

živ-živ? To je »živio« — zdaj starešina je mladi *napil*.« Rimanje *val-obstal-napil-živ* torej jasno govori za to, da se je tudi Zupančič, ki je imel za pravilno izgovarjavo izredno oster čut, močno nagibal k dvoglasniškemu u v besedi *val*.

Razlog, ki bi nas mogel zadrževati pri tem, da uvedemo izreko z u v knjižnem jeziku, bi bile sestavljenke iz besede *val*, recimo *naval* itd. Mislim, da uvajanje u v teh besedah niti ne bi bilo potrebno. Prvič je semantična plat teh besed že toliko oddaljena od pomena besede *val*, da bi bilo že odveč koren in sestavljenke v tem primeru spravljati pod isto pravorečno pravilo, drugič pa moremo te sestavljenke navsezadnje imeti za »knjižne« ali »učene« besede, kajti v narečjih jih uporabljajo zelo redko, kolikor jih sploh uporabljajo. Pri nastanku teh besed so že imeli svoje zasluge književniki in jezikoslovci, ki so potrebovali nove izraze.

Jože Sifer

Opomba uredništva: Pisec je pravilno opozoril na dejstvo, da tujke in knjižne besede prehajajo med ljudske in prevzemajo njih izgovor. Vendar ni popolne doslednosti niti v narečjih, kakor kaže izgovor besed *val*, *del*, *drhal*, *jelka*, *strel*, *bilka*, *kolca*, *mel*, *skril*. Dobro bi bilo, ko bi se kdo v posebnem članku lotil tega vprašanja v celoti.

O POGOVORNEM JEZIKU

Rabi pogovornega jezika utegne kdo zdaj še nasprotovati. Pogovorni jezik pa je danes realnost, ki je ne moremo prezreti, čeprav so mišljenja o tem, kakšen je oziroma kakšen naj bi bil ta jezik, še precej nejasna.

Pogovorni ali konverzacijski jezik nastaja in se razvija med našimi izobraženci, ki v vsakdanjem pogovoru ne rabijo čiste knjižne slovenščine in tudi ne narečja.

Očitno in naravno je, da se razvija pogovorni jezik pod vplivom knjižnega, žal ne tistega, ki so ga pisali in ga pišejo naši najboljši pisatelji, temveč bolj pod vplivom časnikarskega in pisarniškega jezika, ki mu smemo marsikaj očitati.

Medtem ko je knjižni jezik v pisavi in izreki enoten, tega o pogovornem jeziku danes še ne moremo trditi. Sicer je res, da je vpliv Ljubljane kot kulturnega središča in vpliv osrednjih narečij, na katerih sloni knjižna slovenščina, večji od vplivov drugih govorov, vendar pa je pogovorni jezik štajerskih izobražencev drugačen, kot je jezik Ljubljančanov.

Za gledališke, radijske, filmske in podobne delavce je važno vprašanje, kakšen naj bo tisti pogovorni jezik, ki bi ga smeli javno uporabljati. Spričo tega, da pogovorni jezik sproti nastaja, da še nima ustaljenih pravil in da še ni enoten, na to vprašanje ni lahko odgovoriti. Kdor rabi v knjigi, v gledališču, radiu in sploh v javnosti pogovorni jezik, mora dobro poznati vsakdanji govor izobražencev, biti pa mora zelo previden. To velja tako za izreko kot za skladnjo in morda še bolj za slovar. Vsaka govornica posameznega izobraženca, ki v vsakdanjem življenju ne govori čiste knjižne slovenščine, ki pa je tudi že izgubil stik z narečjem, še ne more veljati za vzor pogovornega jezika, še ne sme v knjigo, še ne sodi na oder, v radijsko oddajo itd.

O izreki v pogovornem jeziku je razpravljal prof. A. Bajec v lanskem letniku naše revije. Naštel je nekaj skupin, kjer se izreka pogovornega jezika loči od izreke v knjižni slovenščini, in poudaril, da je pogovornost pogojena z redukcijo, to je z izpuščanjem nepoudarjenih samoglasnikov.

Kakor je za pogovorni jezik značilna manj skrbna artikulacija in ohlapnejša sintaksa, tako tudi glede izbora besed v vsakdanjem pogovoru nismo preveč izbirčni. Tuje izraze sprejema pogovorni jezik hitreje kot ljudski govor, uporablja pa še včasih tiste tujke v narečjih, ki jih je knjižni jezik izločil. Nasprotno pa se v pogovoru izobražencev ne slišijo več nekatere lepe, domače besede, ki so v ljudskem jeziku še žive.

Zdaj se moramo vprašati, kakšno naj bo besedišče tistega pogovornega jezika, ki bi ga smeli rabiti n. pr. v gledališču. Pogovorni jezik ne sme biti nekaj manj vrednega, ni žargon, temveč občevelni jezik izobražencev. Zato

bi moralo veljati pravilo, naj sestoji slovar olikanega pogovornega jezika iz besed, ki jih smemo rabiti ob vsaki priložnosti. V tak konverzacijski jezik po moji presoji ne sodijo tiste tujke iz novejšega časa, predvsem nemške in italijanske, ki so še žive v ljudskih govorih, ki pa jih je knjižna slovenščina izločila in jih nadomestila z umetnimi izrazi ali s slovanskimi izposojenkami. Za naš sedanji jezikovni čut zvene te besede nekam prostaško, zato bi jih v javnosti ne smeli rabiti. Najneprimernejša pa je neskladna mešanica, na primer prepogosta raba učenih tujk poleg vmes natresenih vulgarnih izrazov. Sicer pa bi moralo veljati za slovar pogovornega jezika isto pravilo kot za knjižni jezik: sestoji naj iz ljudskih besed.

Ivan Tominec

Odgovori in pogovori

SE O TRDINOVEM PRETRESU

Ker Borisu Paternuju »ne gre za Bačerjev okus v teh rečeh, temveč za resnico o Trdini«, pravi, si je »izbral drugo pot«. Reči moram, da je nekoliko nenavadna. Očita mi namreč, da sem se pognal v ne ravno najbolj bistveni pasus njegove razprave, da sem obravnaval problem docela iztrgano in površno, da sem lagodno posplošil Trdinov kasnejši odnos do Vesela, da gledam statično na problem, da si domišljam, da poznam samo jaz Trdinovo Zbrano delo(!), in da sem nazadnje premalo pozoren do delovne morale svojega nasprotnika. Na te strokovne in moralne levite tole:

1. V svojem članku sem pokazal, da je Paternujeva hipoteza o ironiji v Pretresu napačna, ker govori ostalo gradivo proti njej. Tega mnenja sem tudi še po Paternujevem odgovoru in mislim, da tako vsak, kdor prebere sam Pretres, Paternujeva članka in mojega.

2. Moj članek je »lagodno posploševanje Trdinovega kasnejšega odnosa do Vesela« samo za tistega, ki je članek površno prebral ali pa namenoma zamolčal Trdinov dopis z dne 6. novembra 1850 in prigodnico Kersniku, ki sem ju pritegnil v dokaz, kako je Trdina sodil o Veselu 1850 tudi drugod, ne samo v *Pretresu*.

3. Če je gledanje, oprto na dokaze, res »statično«, kakor je pogumno pribil moj nasprotnik, moram reči, da mi je tak pridevek ljubši kakor pa posiljeno postavljanje hipotez, ki se očitno razhajajo z dejstvi. In Paternujevo iskanje ironije v Pretresu ni nič drugega kakor hipoteza, ki se z dejstvi razhaja.

4. Če se potemtakem s Paternujem res ne moreva »srečati«, mislim, da je jasno, po čigavi krivdi, s tem pa seve tudi, kako je s pozornostjo do delovne morale tu in — tam.

K. Bačer

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Primarij dr. M. Černič ocenjuje rabo pridevniške oblike v naslednjih zgledih: *Vzrok zastoja je hemoragičen šok. Sem spada papilarnocističen adenom.* Prav ima, če terja določno obliko: *hemoragični*. V obeh primerih gre za vrstna, ne za kakovostna pridevnika, vrstni pridevniki pa sploh ne uporabljajo nedoločne oblike. Pravimo vrtni nasad, nikakor pa ne bi mogli reči, da je nasad vrten. (Vrstnim pridevnikom ustreza v nemščini zloženka: Gartenanlage.) Nadalje: *Adenom ščitnice, bodisi posamezni ali multipli.* Dopisnik je pravilno popravil v *posamezen ali multipel* (ta zadnja oblika sicer ni kaj prida). Zakaj? Ker izraz lahko razvežemo v predikativno rabo, tam pa more stati samo nedoločna oblika: *adenom je posamezen...*

Ali je prav: njegov véliki nos? Prav! S svojilnimi in kazalnimi zaimki je predmet že natančno določen. Tu nas ne sme motiti nemška raba.

Vbrizgati je dovršnik zaradi sestave trajnega glagola s predlogom. Njegov nedovršnik je brizgati ali ponavljalni vbrizgavati.

Domala vsi naši zdravniki govore o postoperativnem zdravljenju. Operativno je obolenje, ki ga zdravimo z operacijo. Tudi zdravljenje je lahko operativno, to je z operacijo, in ne zdravilsko, obsevalno ali dietetično, čemur pravimo konservativno zdravljenje. To, kar je po operaciji, je pa postoperacijsko. — Se popolnoma strinjam.

Tov. J. Kuri nam je sporočil: Ljudska govornica od Ráteč do Dovjega pravi hudobnemu gorskemu duhu Bédanec. S tem poudarkom so ga vnesli v knjižni jezik Lavtizar, Vandot in Kunčič. Slovenski film »Kekec« pa je razglasil nepravilni poudarek Bedánek po vsej Sloveniji. Ime izhaja od narečnega bédeti = vedeti, gre torej za védomca.

Tov. V. Gaberski je spet poslal kopicico tehtnih pripomb; prav gotovo so med njimi tudi take, ki ne moremo molčé mimo njih, pa naj se z njimi strinjamo ali jih odklanjamo:

1. Narečno blago, ki ga list zbira, bi bilo treba prečistiti, saj je več besed iz nemščine. Za zapisovalce bi morali določiti domačine. — List je hotel poživiti zanimanje za dokaj zanemarjeno panogo našega jezikoslovja in je rad natisnil prispevke, ki so mu bili na voljo. Naj pridejo za temi še drugi!

2. Škoda, da popuščamo in dovoljujemo vrvico in poznamo samo vasico, saj je na Koroškem še starinska Vesca. — Osnovno pravilo je: *-ica* je manjšalna pripona za ženske samostalnice na *-a* in *-ev*, za samostalnice ženskega spola na soglasnik pa *-ca*. Ker je nepoudarjeni *i* jel pešati, sta se priponi v ljudskem govoru pogosto izenačili (*lipca* kakor *klopca*). Vendar prodiranje pripone *-ica* ni samo knjižni pojav, saj so tudi v ljudskem govoru razširjene analogične oblike s poudarjeno pripono *-ica*: *vasica*, *pečica*.

3. Če se človek poglobi v prevod... Človek, t. j. nem. man, franc. on. Slovenska tvorba je: če se poglobiš (poglobimo) v prevod. — V tem vam pa ne morem pritegniti. Trdno sem prepričan, da slovenska raba ni povzeta po tuji, marveč da je nastala na domačih tleh, kakor je na romanskih iz lat. homo nastal francoski on.

4. Sredi lepega sloga me je zaskelala negacija: »... dialog, ki ni značilen le za to komedijo, ampak je često uspelo vpleten tudi v romane.« — Očitno imate za edino pravilno: dialog, ki je značilen ne le za to komedijo, ampak... Menim, da je v vas preveč logika in premalo psihologa. Tudi stavčna nikalnica je deloma upravičena, ker smo z njo zanikali edinstvenost pojava. Če pravim, da članek ni samo zanimiv, marveč tudi poučen, sem pač zanikal obstoj zanimivosti brez poučnosti.

5. Izraz *svojska mrakobnost* vam ni všeč. Tudi meni ne. Po SP *svojski* ni dovoljen, *mrakoben* je prisiljena tvorba, ker nima osnove *mrakoba*.

6. *Pisatelj je še ostreje napel dramski voz*. Naš človek bi vozal še močneje zategnil. — Hvala vam! Metafora je dobra, kadar ne meša raznorodnih prvin (vozla ne napenjamo in celo ne ostro).

7. *Za vrstni red* bi rajši rabili *zaporednost*. Prav imate. Namesto *odmisliti* (abstrahirati) predlagate »v nemar pustiti, ne v poštev jemati«. Izraz *odmisliti* je menda res brez potrebe vdrl iz modroslovja.

8. Tnalo je pravzaprav klada, na kateri sekajo; mesto, kjer je klada, je náton, okolica tega nátona je nátonišče. Črna, prhka prst od žagovine in tresk je nátoniščnica in je dobra za vrtove (narečno nátonše, nátonšnica).

9. To nam pokaže statistika. Mar ne kaže? — Seveda imate prav. Pokazala je takrat, ko je bila napravljena, zdaj pa je natisnjena in še zmerom kaže. Vendar bi tega spodrsljaja ne obravnaval, ko se mi ne bi s tem ponudila priložnost pokazati, kako se je napaka vtihotapila v pisanje. Raba je n. pr. popolnoma pravilna v stavku: Kadarkoli pogledam statistiko, mi pokaže. Tukaj gre namreč za izkustveni sedanjik.

10. »...razgrinja pred bralci tudi Cankarjeve nofranje doživlajske in umetniške izrazne prvine«. Cankar bi menda razgrinjal prvine doživlajev in umetniškega izražanja. Dnevnik piše, da imajo Ogrji v načrtu »administrativno reformo«. Bo to reforma administracije ali na administrativni način opravljena reforma? Kje so meje te čudne aglutinacije? Povodenj se širi po slovenski deželi. — Nazadnje ste me le prepričali, da padamo iz rabe v zlorabo. Tudi

zglede: zasledujemo pojmovno kategorijo skozi jezikovno preteklost je vsaj kakofoničen. Toda povejte mi, kako boste stvar razložili človeku, ki nima izvrstnega posluha za jezik, da ne začne pisati *vrata hiše* ali *mlekoprodaja*? Po mojem je zgornja zloraba še zmerom manjše zlo. Na svidenje in lepa hvala.

Tov. J. Bekšu odgovor: 1. *Tatman* pomeni zgornji konec cevi pri vodnjaku pa tudi strašilo v prosu. Oba pomena ima tudi koroško nemški *tatterman*, od koder je beseda vzeta.

2. Pišemo samo *kđaj*, *kđo*, pesniki po potrebi verza tudi *kđaj*, *kđo*.

3. Vprašujete, zakaj Breznikova slovnica ne omenja vprašalnega zaimka *kđaj*. Saj to ni zaimek, ampak zaimenski prislov časa.

4. *Tanek* ali *tenek*? Dodajte še dosti rabljeno obliko *tenak!* V besedi *těnk* lahko pride prvi ali drugi polglasnik pod dolgi poudarek, zatoorej se v knjižnem jeziku spremenil v *a*. Podobno imamo *pes: pasji, vas: Dobrla ves*.

5. Prav je samo dediščina, ne dedščina. V narečju je *i* resda izpadel po moderni vokalni redukciji, toda knjižni jezik tega ne priznava. Beseda pomeni lastnino dediča, to je dedovega naslednika (dedič-sk-ina).

6. Prav je samo trnov venec; pridevnik je izpeljan od samostalnika *trn*, ne pa od *trnja*.

7. Oblika *resorja*, *tresorja* je napačna, SP ima *resora*. Krivo sodite, da je oblika odvisna od poudarka, saj pravimo kontrolorja. Kđaj se je nekdanji mehki *r* razcepil v *rj* in kđaj otrdel v *r* (prim. sh. more : slov. morje), ne določa nobeno pravilo, povedati mora uho. Verjetno so tudi razlike po narečjih. Večina pozna javorovo mizo, nekateri pisci pa rabijo javorjevo. V tujkah je res običajna skupina *rj*.

8. Drugje ali drugod? Zaimenski prislovi na *-od* izražajo premikanje prek površine. V spomin si pokličite narodno: kod si hodil, kje si bil?

9. Poleg z *njim*, z *njo* smemo pisati tudi priličeno *ž njim*, *ž njo*.

10. Na Orlah ali na Orljem? — Domačini menda rabijo ime kot pridevnik srednjega spola, mislite si n. pr. orlje gnezdo, zatoorej Orlje, z Orljega, na Orljem. To nam je vodilo za knjižno rabo, čeprav večina Ljubljčanov govori drugače.

Tov. B. Borštnik nam je poslal zelo temperamentno pisanje. Ker se v njem dotika perečega in bolečega vprašanja, hočem navesti pomembnejše misli dobesedno: »V št. 4—5 sem na svoje veliko nezadovoljstvo čital, da lomite kopje za grdi barbarizem 'štimunga' in mu skušate pridobiti domovinsko pravico v slovenskem besedišču. Pri tem se sklicujete na to, da nam je narodni obstoj zagotovljen in da se nam Nemcev ni več bati. (Nekaj nadaljnjih stavkov sem izpustil, ker ne bi rad izzval diplomatskega protesta.) Ali ste pomislili, čemu odpirate vrata na stežaj? Saj imajo orenga, cajtenge in sto drugih večjo pravico. Ako nimamo ustreznega izraza, pojdemo ponj naposodo kamor koli, le k Nemcem ne! Kamor koli drugam, ko se tako strašno bojimo slovanskih izposojenk! Imeli smo besedo *vojna*, pa so neki ljudje zakričali, da je ruska. Ročno smo jo zavrgli, dasi že popolnoma udomačeno. Pa smo za besedo siromašnejši. Budalost naše lingvistične ksenofobije, naperjene le proti slovanskim izposojenkam, je dosegla vrhunec. Od kod pa naj zajemamo, da si izpopolnimo jezik, če ne iz sorodnih jezikov. Kadar take besede ustrezajo našim glasoslovnim pravilom, so predstavitvene in po korenu slovanske. Kar zapišeš jih pa so naše, kakor da so bile od pamtiveka. Zdaj pa se celo akademik Sovre opravičuje, da je v Fedonu položil v usta Tebancu srbohrvatsko drobtinico 'Istina bog!'

Naši pisci so že ubrali pot 'štimunge'. Zavrgli so pritrtilnico 'da' in jo nadomestili z nemškim 'ja', Vodušek v Faustu, France Vodnik, Hieng. Zdaj bo šel plaz dalje. Tudi Finžgarja se je lotila Sovretova bojazen; čestitka je — o strahota vseh strahot! — slovanska izposojenka, tako drzna, da spodriiva domačinko — voščilo. Voščiti in wünschen sta iste germanske matere. Zdaj pa naj velja voščilo za domačinko, čestitka pa za pritepeno vsiljenko!

Tako dopis. Kar zadeva štimungo, mu dam čisto prav. Jaz sam bi je za nič na svetu ne zapisal. Tudi SP je ne priznava. Pa kaj, ko so ljudje, ki menijo, da jim noben drug izraz ne ustreza. Pravijo, da smo prevzeli toliko in toliko stotin znanstvenih izrazov iz drugih jezikov, zakaj ne bi smeli tega edinega

iz moderne nemške terminologije. Tem odgovarjam, da bi to sicer smeli, vendar ne v nesrečni obliki na -unga, ker se preveč približuje vrsti ljudskih izposojenk, kakor je n. pr. rajtenga. Precej manj bi me motilo, če bi kdo zapisal, da je v pesmi tak ali tak Stimmung. Sicer pa bi moral biti prizanesljivejši za človeške slabosti tudi naš dopisnik, saj mu je takoj v prvem stavku ušel germanizem „lomiti kopje“.

Pričujoči dopis nam je zares prav prišel, ker tako očitno kaže na dva skrajna tabora naših besedarjev: na eni strani »rešetarji«, ki se bojuje tujih besed ko hudega vraga, na drugi »domačnostni« pisci, ki goré samo za ljudske besede. Pravda pravzaprav traja brez prenehanja že nad sto let in še ni doznana. Če jo dožene naš list v svojem drugem letniku ali vsaj razčisti pojme, bo opravil svoje jezikovno poslanstvo. To naj bo letošnji program njegovega jezikovnega dela.

A. B.

Slavistični vestnik

OBČNI ZBOR SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

Lansko poslovno dobo je Slavistično društvo zaključilo 3. junija z občnim zborom v Novi Gorici. Iz poročil odbornikov je bilo videti, da je bila dejavnost slovenskih slavistov v preteklem letu precejšnja. Sodelovali so na raznih mednarodnih kongresih in seminarjih, navezali žive, osebne stike s številnimi tujimi slavisti, tudi naš znanstveni in pedagoški tisk sta dosegla pomembne uspehe. Člani urejujejo epohalno znanstveno kritično izdajo Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev, ki je dosegla že svojo 50. knjigo. Redno je spet začela izhajati *Slavistična revija*, ki si je z jezikoslovnimi in literarnozgodovinskimi razpravami pridobila svetovni sloves. Poleg nje smo prav preteklo leto dobili poljudnoznanstveni mesečnik *Jezik in slovstvo*; med članstvom, zlasti šolniki, ki jim želi biti vsakdanji svetovalec pri praktičnem delu, je bil na splošno ugodno in toplo sprejet. Dragocena pridobitev za našo slavistiko je *Zgodovina slovenskega slovstva*, ki bo plod kolektivnega dela; prva knjiga je v založbi Slovenske matice že izšla, druga in tretja pa ji bosta v prihodnjih letih sledili. V začetku šolskega leta bodo imeli člani v rokah že tudi novo, predelano in dopolnjeno izdajo *Slovenske slovnice*, prav tako pa tudi *Poetiko* z vajami, medtem ko bo antologija s teksti izšla posebej. Na inšpektoratu republiškega Sveta za šolstvo se resno ukvarjajo tudi z mislijo na nova Berila za višjo gimnazijo.

Za osrednja slavistična predavanja v Ljubljani je med članstvom premalo zanimanja; žele si predvsem praktično metodičnih, ne pa tudi strokovno znanstvenih, kakor bi bilo prav in potrebno. Pač pa pri društvenih predavanjih, a tudi v našem tisku, reviji in mesečniku, člani soglasno pogrešajo obravnav in oznak najnovejših obdobj in avtorjev v slovenski književnosti od moderne dalje. Najbolj zanimiva in uspela predavanja bo treba ciklostilno razmnožiti ali pa objaviti v *Jeziku in slovstvu*, da bodo prav vsem, tudi najbolj oddaljenim v provinci, dostopna. V Mariboru kar živahno deluje samostojna podružnica društva, sicer pa so se na podeželju kot najbolj primerna oblika dela uveljavili strokovni aktivisti, ki delajo zelo različno. Zdi se, da bi bilo na splošno med nami treba poživiti stanovsko zavest, medsebojno povezanost in delovno vnemo, čeprav je na drugi strani razumljivo, da mársikoga nezadovoljive gmotne razmere, iskanje postranskih zaslužkov in obremenjenost z izvenšolskim delom, v njegovem poklicnem idealizmu in prizadevanju grene in ovirajo. Spričo neugodnih gmotnih razmer, v katerih žive naši srednješolski slavisti, je tudi razumljivo, zakaj mnogi mladi diplomanti z univerze odhajajo v druge, manj naporene in bolj donosne prosvetne službe.

Občni zbor je potekal v veliki dvorani upravne zgradbe goriškega okraja ob kar dostojni udeležbi delegatov iz vse Slovenije, zlasti iz Primorja.

Ker se je dosedanji predsednik Slavističnega društva prof. dr. Slodnjak zaradi prezaposlenosti odpovedal svoji funkciji, je občni zbor za novega predsednika izbral prof. Janka Jurančiča, znanega srbokroata. Hkrati z njim so bili v novi odbor izvoljeni še tovariši in tovarišice: Barbarič, Ivan Kolar (podpredsednik), Kopčavar, dr. Legiša, dr. Tine Logar (blagajnik), dr. Mahnič, Moder, Pogorelčeva (tajnica), Severjeva, Šafar in Topolovčeva. Profesorja Slodnjaka, neutrudnega raziskovalca našega slovstva in dolgoletnega društvenega predsednika, pa so navzoči soglasno izvolili za častnega člana.

Po občnem zboru in skupnem kosilu so se navzoči delegati odpeljali z avtobusom na Gorjansko, kjer so ta dan na rojstni hiši odkrili spominsko ploščo dr. Karlu Štreklju, univ. profesorju, jezikoslovcu in narodopiscu, uredniku monumentalne zbirke *Slovenske narodne pesmi*. Ob tej priložnosti je med drugimi imel nazoren in topel govor, ki je šel do srca tudi domačinom, kraševski rojak narodopisec Milko Matičetov. Tako smo se slavisti na dan svojega občnega zbora oddolžili tudi spominu velikega prednika, prišli v neposreden stik s primorskim ljudstvom in se seznanili z lepotami goriškega Krasa. Zamisel občnega zbora zunaj Ljubljane je nova, vendar vredna vsega upoštevanja: kljub večjim gmotnim stroškom ima mnoge moralne prednosti pred občnimi zbori v Ljubljani. Zato naj bi se člani ob podobnih priložnostih pobliže seznanili tudi s svojimi kolegi, ljudstvom, pokrajino, kulturo in gospodarstvom ostalih naših, zlasti obrobnih, posamezniku težje dosegljivih pokrajin, kakor so Istra, Bela krajina, Koroška in Prekmurje. J. M.

POČITNIŠKI TEČAJ V POLJČAH

Od 20. do 30. julija t.l. so imeli slavisti v Poljčah na Gorenjskem tečaj, katerega namen je bil strokovno izpopolnjevanje udeležencev in pedagoška poglobitev dela na srednjih šolah. Pobudo in sredstva za seminar je dal republiški Svet za šolstvo, vodstvo tečaja pa je prevzel inšpektor za slovenščino tov. Stane Mihelič.

Brezhibna organizacija, udobno urejen dom, ki ga je nudila kmetijska šola, in mir v vasi ob vzhodnem Karavank so omogočili koncentracijo in plodno delo. Predavanja so bila vsak dan od 8. do 12. ure, pogovori pa so se včasih nadaljevali še popoldne ali zvečer. Prve dni je prof. dr. France Tomšič sistematično pretresel nekatera kočljiva vprašanja iz slovnice slovenskega jezika. Govoril je o problemih iz fonetike, morfologije in sintakse. Opozoril je na bogastvo, razgibanost in izrazno moč slovenskega glagola in se ustavil pri posebnostih glagolskih vrst, imperativu, zlasti nikalnem, pri sistemu reflektivnih glagolov, deležnikih, glagolniku in supinu. Pri sintaksi je načel nerešeno vprašanje stavčne negacije in razjasnil zapletenost stavčnega objekta s predlogom. Končno se je zavzemal za pravice male začetnice.

Naslednja dva dni je dr. Segulova govorila o psihologiji otrokovega jezika in o psihološko-pedagoških osnovah pouka materinščine. Vodilna misel njenih izvajanj je bila, naj šola gradi otrokov lastni način izražanja, kajti z vsiljevanjem papirnatega šolskega jezika lahko osiromašimo otrokov sicer nekultivirani, a živi in plastični govor. S tem v zvezi je opozorila na važnost bogatitve otrokovega aktivnega besednega zaklada s spisjem in govornimi vajami. Načela je izredno kočljivo vprašanje metode pri podajanju gramatikalnega sistema v nižji gimnaziji in se dotaknila problema sodobnega jezikovnega pouka pri obveznem šolanju sploh.

Dr. Joža Mahnič je naslovil svoja predavanja Slovstvena vzgoja v nižji gimnaziji. Predavanja so bila sistematična, misli nakazane jasno, zaključki konkretni in smernice za delo v šoli uporabne in domiselne. Govoril je o šolskem in domačem branju, slovstveni zgodovini in teoriji, o spisju in po-pravah. Na primerih je pokazal, kako je treba v nižjih gimnazijskih razredih berilo vsebinsko, idejno, kompozicijsko, stilistično in jezikovno razčleniti. Posebno poučna so bila njegova navodila za posredovanje lirskih pesmi. Ob njih je predavatelj opozoril na važnost recitacije, s katero bi bilo treba seznaniti tudi slušatelje na univerzi. Glede pouka slovstvene zgodovine v nižji je mnenja, naj jo profesor razlaga izključno ob tekstih in naj ne natrpava nižje-

šolca z biografskimi in bibliografskimi podatki, pač pa mu da poljudno in in zgoščeno oznako dela in pomena največjih piscev. Prav tako naj se tudi literarna teorija na tej stopnji ne obravnava sistematično, pač pa priložnostno ob tekstih. Pri spisju je dal praktične napotke glede naslovov nalog in govoril o neizčrpnih možnostih spoznavanja in vzgajanja dijakov ob njihovih izdelkih. O popravilu šolskih nalog je poleg predavatelja govoril tudi inšpektor Mihelič.

Zadnji dan je ravnatelj Tine Orel razpravljal o izobrazbenih in vzgojnih ciljih pri pouku slovenščine na nižji gimnaziji. Kritično je primerjal učne načrte iz predvojne in povojne dobe in izluščil iz njih predvsem ideološko jedro pri pouku materinščine v stari in novi Jugoslaviji. Dodatno k prejšnjim predavanjem je tudi on nanizal nekaj svojih misli o pouku slovnice, o branju in posebno o govornih vajah v nižji gimnaziji.

Zadnji predavatelj, inšpektor Scandali, je pokazal na najbolj pogostne napake pri pouku srbohrvaščine in dal nekaj praktičnih navodil. Kot posebno težavo je navedel pomanjkanje strokovno usposobljenih profesorjev za srbohrvaščino.

Kot je razvidno, je bila večina predavanj in navodil namenjena predvsem tistim slavistom, ki poučujejo na nižji gimnaziji. To je razumljivo, saj sta tu metodika in pedagogika mnogo važnejši kot v višjih razredih, profesorji pa so med študijem na univerzi v glavnem spoznali le znanstveno plat svojega predmeta, niso pa se — razen najmlajših — ukvarjali z metodiko predmetnega pouka. Zato je bil tečaj v Poljčah, kjer so dobili orientacijo in napotke, izvirajoče iz dolgoletnih izkušenj starejših slavistov, kot je poudaril ob koncu ravnatelj A. Aškerc, nadvse koristen in ploden.

Predavanja so dopolnjevali še razni referati. Tako je o psihološko-pedagoških opažanjih na svoji gimnaziji poročala tov. Grosova, tov. Jamarjeva pa o uspehih pri maturi v zvezi z interpretacijami tekstov. Diskusije so bile zelo živahne, razbistrile so mnoge nejasnosti in izluščile marsikatero porabno jedro. Še več pa bi lahko dale, če bi udeleženci že vse leto vnaprej vedeli, da bodo imeli tovrsten tečaj, in zanj pripravili mnoga vprašanja, ki se jim nabirajo sproti pri delu v šoli, pa nanje pozabijo, dokler ne postanejo spet akutna.

Popoldanske ure so udeleženci tečaja smotno izkoristili za oddih, razvedrilo, kopanje in izlete. Obiskali so Linhartovo Radovljico in Finžgarjeve Dosloviče, poromali v Prešernovo Vrbo ter se poklonili spominu talcev v Begunjah in Dragi, tej naši romantično lepi, a pretresljivo samotni alpski dolini. Udeleženci so bili tako s strokovno vsebino kakor tudi s tehnično organizacijo tečaja nadvse zadovoljni. S tečaja so odšli s polnimi zvezki zapiskov, pa tudi z živo željo, da bi se mogli srečati še prihodnje in še katero leto. *Irma Marinčič*

SPOROČILO UREDNIŠTVA

Z drugim letnikom smo se z upravo revije preselili v Ljubljano k *Mladinski knjigi*. Ob tej priložnosti se nam zdi potrebno še enkrat posebej poudariti velike kulturne zasluge vodstva in kolektiva mariborske *Založbe Obzorja*, ki sta požrtvovalno in z razumevanjem sprejela in vodila upravo lanskega prvega letnika z vsemi njegovimi začetnimi težavami, negotovostjo in tveganjem. Lep sprejem, ki ga je bila revija deležna v javnosti, pa zgovorno priča o njeni potrebnosti in pomembnosti. Prepričani smo, da bo revija tudi v novi upravi lepo sprejeta in da bo lahko v celoti opravljala svoje kulturno poslanstvo. Letos bi še posebej radi razširili krog bralcev in naročnikov med dijaštvo ter po kulturno-prosvetnih ustanovah in organizacijah. Pri tem se zanašamo na pomoč naročnikov in prijateljev, da nas bodo podprli s primernimi prispevki ter dobrimi predlogi in nasveti, na kolektiv Celjske tiskarne, da bo z isto delovno vnmemo kot lani kljub pičlemu grafičnemu gradivu omogočal reviji redno izhajanje, in končno na Svet za kulturno in prosveto LRS, da bo z uvidevno podporo Slavističnemu društvu omogočal izdajanje revije.

Uredništvo

Berite knjige iz zbirk založbe „MLADINSKA KNJIGA“

ČEBELICA

Zbirka dvobarvnih slikanic za najmlajše šolarje si je pridobila širok krog naročnikov. Po njenih izdajah segajo tudi druge založbe v naši državi in večino knjig prevajajo sproti v srbsčino, hrvaščino, češčino in slovaščino. Letos stopa knjižnica Čebelica v četrto leto in v njenem programu so slikanice:

Partizanska zgodba Andjelke Martič BELKO, z risbami Vesne Borčič
Partizanska pravljica Venceslava Winklerja MALI SMOLČEK, ilustriral S. Kunaver

Grimmova pravljica SNEGULJČICA, z večbarvnimi podobami M. Stupičeve
Norveška pravljica POŠTENI NOVČIČ, z risbami Saše Horvata
Zanimivo pripovedovanje Pavla Kunaverja NEBO NAD NAMI, ilustriral M. Lebez

B. Appavia PRAVLJICA O MARJETICI, ilustriral J. Vidic.

Najlepše delo madžarskega pisatelja M. Nanda KONJIČKI IZ KROMPIRJA, ilustriral M. Bizovičar

Priljubljena pravljica Frana Milčinskega ZLATA HRUŠKA, z risbami F. Podrekarja

Osem barvnih slikanic mehko vezanih stane din 400.—, trdo vezanih pa din 880.—

KNJIŽNICA »SINJI GALEB«

Najbolj priljubljena knjižna zbirka med mladino. Doslej so izšli štirje letniki. Zopet je na programu 8 izbranih knjižnih del naših in tujih pisateljev.

J. Jalen: BOBRI, I., II. in III. del

I. A. Efromov: ZVEZDNE LADJE

M. Majerova: ROBINZONKA

R. Montgomery: RUMENOOKI

M. Twain: TOM, MALI DETEKTIV

J. Vandot: KEKEC NA VOLČJI SLEDI

Celoletna broširana zbirka naročena vnaprej stane 720 din, vezana v polplatno pa din 1.200.

KNJIŽNICA »KONDOR«

Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Zbirka je zamišljena kot pomoč šolam in drugim potrebam splošne izobrazbe. Cena posamezni broširani knjigi din 130.—. Do sedaj izšlo:

F. Bevk: KAPLAN MARTIN
ČEDERMAC

A. S. Puškin: STOTNIKOVA HČI
Homer: ILIADA

V prihodnjih mesecih izidejo še:

Ivan Cankar: KRIŽ NA GORI

Shakespeare: HAMLET

Jurčič-Kersnik: ROKOVNJAČI

Gogolj: REVIZOR

Molière: TARTUFFE

Prežihov Voranc: SAMORASTNIKI

Plutarh: ŽIVLJENJE VELIKIH
RIMLJANOV

Vse navedene zbirke ali posamezne knjige lahko naročite v vsaki knjigarni ali pa direktno pri založbi

»MLADINSKA KNJIGA«
Ljubljana, Tomšičeva ul. 2

V OCENO SMO PREJELI

Od Založbe Obzorja v Mariboru:

Branko Hofman, Za oblaki so zvezde

Mato Lovrak, Deček konzul

Omar Hajam, Rubajati

Henrik Sienkiewicz, Potop, I. in II. del

Jules Verne, Carski sel

Ermin Kržičnik, Gospodarski razvoj Maribora

Anton Ingolič, Maribor

Avgust Kuhar, Racionalizacija

16 snopičev zbirke Pravljica

Ciciban bere (dopolnilno berilo)

Od Mladinske knjige v Ljubljani:

France Bevk, Kaplan Martin Čedermac

A. S. Puškin, Stotnikova hči